

252

D - 7

Book by End 23/Sept 1839 N 33

~~I.K. 4.~~

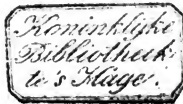
252D7

V I J F B R I E V E N

O V E R

**DAS LEBEN JESU, KRITISCH BEARBEITET VON
DR. D. F. STRAUSS, III AUFLAGE,**

**IN HET ALGEMEEN, EN OVER EEN GEDEELTE DER
LIJDENSGESCHIEDENIS IN HET BIJZONDER.**

~~252 D 3.~~

V I J F B R I E V E N

OVER

*DAS LEBEN JESU, KRITISCH BEARBEITET VON
DR. D. F. STRAUSS, III AUFLAGE,*

IN HET ALGEMEEN, EN OVER EEN GEDEELTE DER
LIJDENSGESCHIEDENIS IN HET BIJZONDER (1).

E E R S T E B R I E F .

Leijden, 10 April, 1839.

Waarde Vriend!

Er is geen twijfel aan, of gij hebt den Heer K.... een' goeden raad gegeven. Ik ken hem wel als een' man van fcherpzinnig oordeel en ongemeene belezenheid; maar wat zal ik zeggen? Dat hij geen *Theologant* is? Als hij er mij over sprak, ja, buiten eenige bedenking, hij mogt het kwalijk nemen, of niet. Het is waarlijk geene aanmatiging van onzen kant, wanneer wij er voor uitkomen, dat menschen buiten onzen stand zich met een boek, als dat van
Doct.

(1) De openlijke uitgave dezer Brieven schein van mij te vorderen, dat ik de titels der boeken, die ik had aangehaald, aan den voet der bladzijden vermeldde. Dit heb ik dan ook gedaan. Van andere aantekeningen heb ik mij door tijdsgebrek moeten onthouden, offchoon het mij aan geene stof haperde. Doch tot gemak van Lezers, die in de oude talen onbedreven zijn, moest er ook gezorgd worden, om voor het *Grieksch*, waarmede men in brieven aan geleetterden niet karig is, zoo veel mogelijk, *Nederduitsch* te stellen.

Doct. STRAUSS, niet moeten ophouden. Waartoe zou zulks dienen? Tot uitspanning? Dit zal zeker niemand nopens een zoo geheel wetenschappelijk werk, waarbij men alle scherpte van het verstand noodig heeft, in de gedachten nemen om te zeggen. Om te leeren dan? Maar die de meeste vakken der Godgeleerdheid niet van den grond aan beoefend heeft, durf ik wedden, dat vele van 's mans redeneringen slechts ten halve verstaat. En dan komt het moeilijkste nog aan, het beoordeelen, het wikken en wegen met behulp van al die kundigheden, welke hier vereischt worden: dan staat men zonder bedrevenheid in de Kritiek, Uitlegkunde, Geschiedenis, Wijsgeerte, wat niet al meer? elk oogenblik verlegen. Ik veronderstel nu nog, dat men bij het lezen van dit boek winnen kan. Maar hoe? Als er voor hem, die zich daaraan waagt, zonder er voor berekend te zijn, eens niets te winnen en veel te verliezen ware? Als hij gevaar liep van zijne nieuwsgierigheid te voldoen ten koste van zijn geloof aan hetgeen hem tot dus verre heilig is? *Ik wil openlijk bekennen*, schrijft ULLMANN aan STRAUSS, *dat het lezen van uw geschrift bij mij eene onrust verwekte, waarvan ik eenen tijd lang niet vrij kon worden* (1). Wanneer zulk een man dat nu van zich zelve schrijft; dan mogen zij, die onbevoegd en ongeroepen zich in deze zaak inmengen, voor de gevolgen vreezen. Daarom, mijn Vriend! in eene gemeente, als de uwe, zullen er mischien wel meer zijn, die er u over spreken; maar waarfchuw ze toch bij tijds! Aan menschen, zoo als de Heer K.,
die

(1) *Historisch oder Mythisch?* S. 171, 172.

die raad hooren willen, zult gij groote dienst doen. Is er deze en gene, die zich niet gezeggen laat; dit mogen zij zelve dan verantwoorden. Het zal meestal daarop uitkomen, dat zij, ongenegen om twee dikke boekdeelen door te lezen, zich met eenige brokken vergenoegen en in hunne ongelukkige verblindings of aanmatiging daarvan bedienen als van den sleutel, om alle raadfels op te losfen (1).

Mogelijk zal ik bevreemding bij u verwekken; maar ik ga verder. Gij meldt mij, dat dit boek in uw leesgezelschap is en weldra tot u komt: dan hebt gij plan het eens regt onder handen te nemen: doch ik zeg zonder omwegen: lieve v.. P.....! doe dat niet! Leest gij de Voorrede en den Inhoud, en bladert gij het werk eens door, dat is al overgenoeg. Laat het daar toch bij blijven! Niet, dat ik u met menschen als de Heer K. gelijk stel. Gij hebt goed gestudeerd en het in de kennis der Godgeleerde wetenschappen vrij wat verder gebragt dan de meesten uwer tijdgenooten, die met u op de Akademie waren. Ook hebt gij sedert uw vertrek de studie zoo veel mogelijk aangehouden. Als gij daarvoor niet algemeen bekend stondt, zou ik zeggen, dat uwe brieven het steeds uitwijzen. Twijfel er dus ook niet aan, of ik reken u onder de zoodanigen onzer kweekelingen, die zoo ligt geen gevaar loopen! Zelfs zou ik u tot het lezen van STRAUSS opwekken, omdat ja, om meer dan ééne reden. Nu zeg ik alleen: om dat hij, die zich verdedigen kan, niet schromen moet, den

(1) Woorden van BÖCKEL, *Das Leben JESU, ein Erbauungsbuch. Vorwort. S. V.*

den vijand in het aangezicht te zien. Maar, mijn Vriend! hebt gij er den tijd toe, om het naar behooren te doen? Onlangs klaagdet gij mij, dat uwe menigvuldige werkzaamheden u dagelijks niet veel meer dan een paar uren voor u zelve overlieten. Als gij nog eenige jaren ouder in de dienst zijt, zal dit wel wat veranderen: maar thans kan ik het ligt begrijpen, vooral van iemand, die zijne beroepspligten zoo gemoedelijk en getrouw waarneemt en bovendien nog eene menigte bijzaken te verrigten heeft. Doch gesteld: gij hadt een vierde van elken dag en nog meer tot uw gebruik, en al die tijd wierd voor dit boek gehouden; mogelijk zoudt gij het dan uitlezen, offchoon het, volgens de *derde uitgave*, ruim vijftienhonderd en vijftig bladzijden beslaat, vrij dicht ineengedrukt. Maar, ik bid u, wat zoudt gij daarbij gewonnen hebben? Dat gij u allerlei bedenkingen tegen de geloofwaardigheid van den Bijbel niet alleen, maar ook tegen den Goddelijken oorsprong van het Christendom in het hoofd hadt gehaald? Dat gij u buiten staat hadt gesteld, om het Euangelie met die warmte te prediken, waarmede gij voor de Gemeente doorgaans het woord voert? Dat gij, maar wrange vruchten van dezen arbeid genoeg opgeteld! Die *Hegelianers van de linkerszijde der school* worden willen, laat die STRAUSS lezen; doch die hun geloof aan God, en CHRISTUS, en eene betere wereld te lief hebben, om het op het spel te zetten, moeten het niet doen: ten zij hun, bij het bezit der noodige kundigheden, de volle ruimte van tijd overschiet om 's mans redekavelingen nauwkeurig te toetsen.

Weet

Weet gij nu wel, Vriendlief! waarom deze regels mij uit de pen vloeiden? Ik had die plaats van uwen brief voor den geest, waarin gij u over STRAUSS uitliet. Herinnert gij het u nog? Gij verblijddet u, dat STRAUSS zijn gevoelen over het *Euangelie van JOANNES* in de *derde uitgave* van zijn werk herroepen had; hieldt zijn geschrift, nu althans, voor min gevaarlijk en spraakt van eene stille hoop, dat de man, die zoo verre reeds gekomen was, vroeg of laat nog wel een steun van het Christendom worden kon. Zóó heb ik dezen en genen ook hooren oordeelen: en geen wonder, daar er over de zaak ook in *Journalen* luide geroepen is. Doch dit noopt mij, om u hierbij eens opzettelijk bezig te houden. Ik zie de zaak bij lange na zoo gunstig niet in, en welligt breng ik iets in het midden, waarvan gij voor u zelven, ook bij anderen, partij kunt trekken. In allen gevalle weet ik, welk een genoegen ik u doe, met u mijne gedachten mede te deelen.

Ik beschouw dan ook de verklaringen, welke STRAUSS in de *Voorrede* voor de *derde uitgave* van zijn *Leben JESU* aflegt, voor een zeer merkwaardig verschijnsel. Hij gaat daar de rij zijner tegenschrijvers door, die hem nopens punten van meerder of minder gewigt tot andere overtuiging gebragt hebben. Bijzonder prijst hij DE WETTE en NEANDER, als die hem, bij het vernieuwd onderzoek van *het Euangelie van JOANNES*, zóó hebben voorgelicht, dat hij nu over de kracht zijner vorige bedenkingen tegen deszelfs echtheid en geloofwaardigheid aan het twijfelen is geraakt. Al verder bekend hij te dien aanzien met eenzijdigheid te

werk te zijn gegaan, toen hij zijn gefchrift voor het eerst ter uitgave zamenfelde. Zelfs komt hij er ten flotte toe om te zeggen, dat zijn boek nu, wat de eenheid betreft, verloren heeft, als men het met deszelfs vroegere houding vergelijkt. In het *Tijdschrift Waarheid in Liefde* (1) staat dit een en ander als een bewijs van de zegepraal der waarheid vermeld. Tevens wordt er in opgemerkt, dat de veranderingen, welke de denkwijze van den Schrijver ondergaan heeft, niet alleen door het geheele werk heen in kleinnigheden gezien worden, maar ook in zijne befchouwing van JEZUS als *Mesias* en van het gewigt van deszelfs perfoonlijkheid voor het Christelijk geloof en de Christelijke Godgeleerdheid, en dus in twee voorname stukken. Ook verheugt men er zich over, dat hij nu de onbestaanbaarheid van zijn stelsel voor iederen openlijk heeft ten toon gefpreid. Komt dit *Tijdschrift* tot u; gij zult het opstel evenzeer met genoegen lezen als hetgeen daarin op andere plaatsen over STRAUSS gevonden wordt. Vooral moet gij op het laatst aangevoerde punt letten. Die het toch mogelijk noemt, dat het *Euangelie van JOANNES* werkelijk door den Apostel van JEZUS gefchreven is, noemt het ook mogelijk, dat hier de leerling spreekt, die steeds getuige is geweest van hetgeen de Meester bij zijn verkeer op aarde onderging, en deed, en predikte. En spreekt hier die leerling, dan kunnen de levensberigten, welke wij van hem ontvangen, onder geen kleed van Mijthologie verborgen liggen. Al nam men aan, dat er vijftig jaar verloopenen waren,

(1) *Jaargang 1839. Bl. 197* volg.

ren, eer dat hij het gebeurde te boek stelde; dan ware dit nog niet te denken, of men moest hem voor een' volflagenen dwaas, of voor een' boozen bedrieger aanzien. Om kort te gaan, zoo er maar één van de Euangeliën, en wel bijzonder dat van JOANNES, echt is; dan mag men zich wenden of keeren, waarheen men wil, maar het standpunt van STRAUSS kan men niet inhouden. In de meergemelde *Voorrede* zegt hij, dat hij de antwoorden, die hij aan de voornaamste zijner tegenschrijvers te geven had, nu in zijn *Leben* JESU ingevlochten, en daardoor de verdere voortzetting zijner *Streitschriften* overbodig gemaakt heeft. Zou hij mogelijk gevoeld hebben, dat zijn grond nu te wankel was geworden, om zich daarop aan een' beslissenden strijd te wagen?

Doch ik moet u waarschuwen, mijn Vriend! dat gij uit dit alles toch niet te veel besluit. Bij al zijne toegeeflijkheid verklaart STRAUSS uitdrukkelijk, dat hij daarom het *Euangelie van* JOANNES nog niet voor echt houdt. Uitdrukkelijk spreekt hij over de kentekenen van het geloofwaardige en ongelooflijke, welke zich in dat merkwaardig Euangelie voordoen. En als hij er ten slotte voor uitkomt, dat zijn boek nu wel aan eenheid verloren, maar aan waarheid gewonnen heeft; dan kent hij aan hetzelfde een verliezen en winnen toe, wanneer men het zoo wel met werken, die van een tegenovergesteld oogpunt uitgaan, als met zijne vorige houding vergelijkt. Laat hem nu daardoor zijne eigene zaak bederven, daar het niets meer dan dwaalbegrippen, of althans onzekere gisfingen zijn, die men uit een beginsel afleidt, hetwelk men niet kan volhouden; hij toont er zich

echter verre van verwijderd, om zijne Mythifche verklaringswijze op te geven. En als wij hem nu bij de ontwikkeling van zijn gevoelen volgen, blijkt dit uit geheel zijn gefchrift. De meeste berigten der Euangelisten blijven bij hem deels vertellingen, die uit de toepassing der Joodsche begrippen nopens den *Mesfias* op JESUS en uit de indrukken, welke hij door zijn perfoon, zijne werken en lotgevallen gemaakt heeft, onder de eerfte Christenen op eene onschuldige wijze ontstaan zijn; deels verhalen van wezenlijk gebeurde zaken, maar met bijvoegfelen van denzelfden aard verbonden. Zoo wel bij JOANNES vindt hij die, als bij de drie anderen. Verlangt gij naar eenige proeven? *Het wonder op de bruiloft te Kana*, (Hoofdstuk II: 1—11) beweert STRAUSS nog altijd, dat men zonder eenigen gefchiedkundigen grond aan JESUS heeft toegefchreven, omdat men de waterverandering van MOZES en de Profeten op den *Mesfias* fchijnt te hebben overgebracht, en wel met die wijzigingen, welke de aard der zaak vorderde. De *genezing van den kranke te Bethesda*, (Hoofdst. V: 1 volg.) houdt hij voor iets, dat werkelijk kan gebeurd zijn, maar zich althans in meer dan één opzigt anders moet hebben toegedragen. Op veel lager trap van geloofwaardigheid staat bij hem het berigt van *de genezing des blindgeborenen* (Hoofdst. IX), waarin hij zelfs een fpoor van de onechtheid des Euangelies meent te zien. Het verhaal nopens *de opwekking van LAZARUS* (Hoofdst. XI) verklaart hij voor het in zich zelve meest onwaarfchijnlijke en tevens minst bewezene der drie foortgelijke verhalen bij de Euangelisten; terwijl hij aan het slot zijner redeneringen over hetzelfde zegt:

„ Ver-

„ Verderziende Godgeleerden hebben reeds lang opgemerkt, dat de opwekkingen van dooden in het Nieuwe Testament niets anders dan Mythen zijn, ontstaan uit de neiging der eerste Christengemeente, om haren *Mesias* met het voorbeeld der Profeten en het Messiaansche Ideaal te doen overeenkomen.” *Uit het lijden van JEZUS in Gethsemane*, (Matth. XXVI: 36 volgg., Marc. XIV: 32 volgg., Luc. XXII: 40 volgg.) en deszelfs *verheerlijking op den berg* (Matth. XVII: 1 volgg., Marc. IX: 2 volgg., Luc. IX: 28 volgg.) oordeelt hij verder, dat de schrijver van dit Euangelie *één voorval* gemaakt heeft, hetwelk hij op eene zeer ongeschikte plaats (Hoofdst. XII: 27 volgg.) invoegde. Zelfs *de afscheidsredenen van JEZUS en het gebed*, waarmede die besloten worden, (Hoofdst. XIV—XVII) acht hij, ja wel, eenige echte bestanddeelen te hebben, maar nogtans grootendeels het werk van iemand te zijn, voor wien de dood van JEZUS eene reeds voorgevallene gebeurtenis was, welker verschrikkelijkheid zich in de zegenrijke gevolgen en de aandachtige beschouwingwijze der Gemeente zachtelijk had opgelost. Zie daar dan eenige proeven! Wat dunkt u? is het aan deze te zien, dat STRAUSS nopens het *Euangelie van JOANNES* zoo veel gunstiger begrippen gekregen heeft? Tegen de geloofwaardigheid van dit boek druischt al wat hij in het midden brengt, immers regelrecht aan. Maar met het grootste deel zijner bedenkingen is deszelfs echtheid, al laat hij die zelf rusten, ook onbestaanbaar. Voorts heb ik daar, waar ik mij de moeite gaf deze *derde uitgave* met de twee vorige te vergelijken, zulk eenen invloed van 's mans veranderde denkwijze omtrent

trent het Euangelie niet gezien, als ik wel verwacht had. Dit trof mij vooral ook te dier plaatse, waar hij JESUS als *Mesias* beschouwt en van de waarheid bij lange zoo verre niet afwijkt, als hij vroeger heeft gedaan (1). Doch hoe dit ook zij, en welk eene meerdere gematigdheid hij ook hier en daar in zijne begrippen ten toon spreide; over het geheel genomen staat hij nog altijd op hetzelfde Mythisch standpunt, van waar hij het eerst de geschiedkundige trouw der Euangeliën heeft aangevallen.

Gij ziet derhalve, hoe weinig er door de toenadering van STRAUSS voor de zaak van het Christendom eigenlijk nog gewonnen zij. Maar gesteld eens, hij ware nu van een geheel ander beginfel uitgegaan; wij zouden dan met hem nog maar half te vrede kunnen zijn, zoo lang hij de zwaarigheden niet oploste, die hij zoo tegen de echtheid, als vooral tegen de geloofwaardigheid der Euangeliën in het midden heeft gebragt. Ik ken inderdaad geen boek, waarin dit bolwerk van ons geloof met zulk eene hevigheid is aangetast. En verwonderde ik mij eerst, dat er zoo vele beroemde mannen in *Duitschland* als om strijd ter verdediging waren toegesnel en nog toefnelden; die verwondering hield op, na dat ik er maar een weinig in gelezen had. Ik weet wel, als men dezen en genen hoort, heeft STRAUSS niet veel meer gedaan, dan oude tegenwerpingen, die honderdmaal wederlegd zijn, met zekeren toefstel van geleerdheid op te warmen. Anderen geven wel toe, dat zijne aanvallen stoutere en sterker zijn, dan die men el-

(1) I B. S. 526 ff.

elders te verduren heeft gehad; maar achten het noodeloos op zulke redekavelingen van het ongelooft te antwoorden, daar de waarheid zich zelve genoeg verdedigt. Hierin komen beiden dan overeen, dat zij op dit boek met een' blik van minachting nederzien. Maar ik verzeker u, die zulks doen, hebben het niet met aandacht gelezen, of zijn geheel en al onbevoegd om er over te oordeelen. O, het valt zoo ligt van uit de hoogte met magtspreuken te schermers! En als iemand van eenig gezag daarin voorgaat, napraters zijn er in de wereld, bij honderden en duizenden! Hoor eens, v.. p.....! Het gelijkt er niet naar, dat alles nieuw zou zijn, wat in dit boek te berde wordt gebragt. Integendeel worden er niet zelden van die oude tegenwerpingen in aangetroffen, welker voldoende wederlegging men elders vinden kan. Menigmaal laat STRAUSS zich ook door de weelderigheid van zijn vernuft tot het maken van gisfingen verleiden, welke in der daad hoogst onwaarfchijnlijk zijn. Somwijlen stoot men zelfs op redeneringen, waarmede men zich niet begrijpen kan, dat een zoo fcherpzinnig man zich behelpen durft. Reeds de aard van zijn ontwerp, om de Euangeliën naar de rij door te gaan en van alle voorname stukken te bewijzen, dat zij als Mythen behooren verklaard te worden, die bij de oudste Christenen uit de toepassing van het Oude Testament op JEZUS en de ingenomenheid met deszelfs perfoon ontsproten zijn, — reeds deze moest hem van tijd tot tijd wel in den drang brengen, om of gapingen over te laten, of denkbeelden te operen, die geen steek houden. Zoo is hij dikwijls van vermetelheid niet vrij te spreken, wanneer hij op

op grond van bedenkingen, die alleen uit de mensche-lijke kortzigtigheid ontleend zijn, stout en sterk be- weren durft, dat JESUS de wonderen en voorzeggin- gen, welke aan Hem worden toegeſchreven, volſtrekt niet gedaan kan hebben. Wie onpartijdig naar waar- heid zoekt, zal dit alles gereedelijk erkennen. Maar pas nu op, mijn Vriend! dat gij u daarmede niet in ſlaap wiegt! Desnietteenſtaande zie ik nergens de bedenkingen tegen de geloofwaardigheid der Euange- liën, die eenigen grond ſchijnen te hebben, met zulk eene kracht van redenering voorgesteld; nergens de zwakheden van vroegere en latere Godgeleerden en Uitleggers zoo helder aan het licht gebragt; nergens de Mythiſche opvatting der verhalen op een' zoo vasten voet aangedrongen, als in het boek van dezen Duitſchen Schrijver. Inzonderheid moet ik u opmerk- zaam maken op de zwarigheden, welke STRAUSS uit de onderlinge vergelijking dezer ſchriften ontleent. Gij weet 'het, hoe menige proeve er genomen zij, om eene *Harmonie* van dezelve te maken; dit mogt niemand nog regt gelukken. Er bleef steeds een aan- tal plaatſen over, die zich niet anders dan op eene gedwongene wijs vereffenen lieten. Nu bedient de Schrijver zich van die ervaring, om te zeggen, dat de vereffening onmogelijk is, wijl ons in die boeken allerwegen vertellingen zonder geſchiedkundigen grond worden medegedeeld. Hetgeen men met den naam van ſchijnſtrijdigheden beſtempeld heeft, beweert hij dat wezenlijke tegenſtrijdigheden zijn, waarvan de eene de andere omverwerpt. Zoo hij ergens in zijne kracht is, dan is hij het bij de behandeling van dit punt; en zulks te meer, daar hij niet minder van uit-

uitlegkundig, dan van wijsgeerig betoog zijn werk maakt, om zijn pleit te voldingen.

Ik sprak daar weêr zoo wel over de *derde uitgave*, als over de twee vorige. En blijft gij dan nog bij uw gevoelen, dat het lezen van dit geschrift, althans nu, min gevaarlijk is? Houdt gij het er dan nog voor, dat STRAUSS werkelijk reeds op den weg is, om vroeg of laat weêr een Christen te worden? Dat de Euangelisten ten aanzien der Geschiedkunde, Tijdrekenkunde of Aardrijkskunde hier en daar gedwaald hadden, zou mij minder bekommeren, omdat ik zeggen zou, dat zij van eene geleerde opvoeding verstoken zijn geweest. Ook zou het minder zwaarigheid voor mij hebben, zoo zij elkander nopens dingen tegenspraken, die buiten het eigenlijk gezegde leven van JEZUS omgaan. Maar over zeer gewigtige bijzonderheden van dat leven onzes Heeren onderling, of ook wel met zich zelve in tegenspraak, en evenwel geloofwaardig te zijn! Ik zou u beleedigen, zoo ik u toonen wilde, dat dit niet te rijmen is. Doch let nu verder! Bij mij, dit verklaar ik u ongeveinsd, hebben al de redeneringen van STRAUSS dien invloed niet, dat mijn geloof aan de Goddelijkheid van het Christendom er door verloren gaat. Eene Godsdienst, die door twaalf onaanzienlijke Joden, op bevel van een' gekruisfigden Meester ingesteld en van uit *Palestina* heinde en verre over de wereld verbreid is; die achttien eeuwen lang over de gemoederen van groot en klein geheerscht en eene reeks van barbaarsche volken tot de Godsdienstige en zedelijke beschaving gebragt heeft, kan in geene Mythologie, maar moet in de geschiedenis haren grond hebben. Zie daar eene van de

re-

redenen; welke mij in dit geloof bevestigen! Dit heb ik met NEANDER (1), ULLMANN en vele anderen gemeen: en als ik derzelve schriften lees, dan vind ik daarin niet zelden eene kracht van betoog, die mij doet uitroepen: neen, zulke boeken, als de Euan-geliën, kunnen geen zamenweeffel van ijdele vertellin-gen zijn! Doch nu wenschte ik wel, dat zulke acht-bare mannen zich aan de waarheidsliefde niet verplicht hadden gerekend, om nu en dan met stellingen voor den dag te komen, waardoor zij aan hunne tegenpartij te veel toegeven. Daarenboven blijven de meesten, die hier als verdedigers van het Christendom optre-den, gelijk zij zelve erkennen, bij het algemeene-staan: of roeren zij ook bijzonderheden aan, dan zet-ten zij tegen de bedenkingen wel eens wederleggingen over, waarbij men nog meer verlegen raakt. Ook in de nieuwste *Commentariën*, neem eens van THOLUCK (2), of OLSHAUSEN (3), of ook van LÜCKE (4), dien ik anders op hoogen prijs stel, zie ik dikwijls te vergeefs naar inlichtingen om, welke mij de zwa-righeden oplossen (5). Zoo staat het derhalve thans,
in-

(1) *Das Leben JESU CHRISTI. Neuer unveränderter Druck.*

(2) *Comment. zu dem Euangel. Johannis. V Umgearb. Auflage.*

(3) *Biblischer Comm. über Sämmtliche Schriften des N. T. II. u. III verbess. Auflage.*

(4) *Comment. über das Euangel. des Johannes. II umge- arb. Auflage.*

(5) Andere, zoo als die van DE WETTE (*Kurzge- fasstes Exeg. Handb. zum N. T.*) maken de zwarigheden hier en daar nog grooter.

indien ik mij niet bedrieg: die onpartijdig de waarheid zoekt, zal redenen genoeg vinden, om de geloofwaardigheid der Euangeliën te erkennen; maar wendt hij zich nu tot STRAUSS, dan zullen hem vele vragen worden voorgelegd, waarop hij met onrust voor zich zelve verklaren moet, dat hij niet voldoende weet te antwoorden.

Zegt gij mogelijk: ja, maar er kunnen wel vragen gedaan worden, waarop zich te dezen tijde geen antwoord meer geven laat? dit stem ik u volkomen toe. De Euangeliën deelen ons nopens het leven van JEZUS slechts een kort verslag mede, en dat niet zelden bij stukken en brokken, welke het thans niet meer mogelijk is, zoo tot één te brengen, dat er geene zwa-
righeden overblijven. Doch hoe zeldzamer de gevallen zijn, waarin er aan het wegnemen van die zwa-
righeden niet meer te denken is; des te minder aanleiding zeker; om de geloofwaardigheid dezer geschrif-
ten in twijfel te trekken. En nu vertrouw ik voor mij, dat er in dezelve een vrij aanmerkelijk getal plaatsen voorkomt, bij welke men tot dus verre ver-
legen heeft gestaan, zonder dat zij werkelijk zoo on-
verklaarbaar waren. Bijzonder doel ik weér op de, mijns bedunkens, meest aanstootelijke, waarin de
Euangelisten zich zelve of elkander schijnen tegen te spreken. Dat STRAUSS daarom de berigten dezer schrij-
vers gewrochten der verdichting noemt, hetzij aan de geschiedenis vastgeknoopt, hetzij geheel en al
buiten dezelve omgaande, laat ik voor zijne reke-
ning: maar, zal ik zeggen, wat mij op het hart ligt, dan moet ik hem bij het aanwijzen der tegen-
B strij-

strijdigheden, welke zich, naar zijne meening, in die berigten opdoen, in eene en andere opmerking menigmaal gelijk geven. Hij staat bij de struikelblokken stil, waarover anderen luchtig heenspringen, in plaats van ze weg te nemen. Doch meer toont hij niet, dan dat men die tot dus verre heeft laten liggen, of, met andere woorden, dat al wat Godgeleerden en Uitleggers van onderscheidene partijen nog geschreven hebben, tot oplossing der zwarigheden ongenoegzaam is. Gesteld nu eens, dat dezen ongelukkig voorbij hebben gezien, hetgeen er tot verklaring der verschillen vereischt wordt: dat er andere wegen zijn in te slaan, dan die men tot nu toe gekozen heeft! Vreemd kan dit u niet voorkomen, daar het u bekend is, welk eenen invloed *de kracht der overlevering* ook *in de Uitlegkunde* heeft gehad, zoodat men van het eene geslacht tot het andere dikwijls blindelings aannam, hetgeen mannen van naam gezegd hadden, en daarvan zelfs regels maakte, naar welke men tot op onze dagen toe bij de uitlegging zelve te werk ging. Het kon dan ook wel zijn, dat STRAUSS ons, buiten zijn weten, er den stoot toe gegeven had, om ons van die banden der overlevering los te scheuren, en nu de waarheid te zien, die zich zoo lange voor de oogen verborgen had. In dit geval zouden wij ons over de verschijning van dit boek wezenlijk te verblijden hebben, als waardoor aan de zaak van het Christendom in de gevolgen veel grootere dienst gedaan was, dan eertijds door de schriften van Naturalisten en Deisten.

Verbeeld u niet, mijn Vriend! dat ik u met mogelijk-

lijkheden ophoude, die uit de lucht gegrepen zijn. Ik volgde daar alleen de manier van spreken, waaraan ik gewoon ben, wanneer ik dingen opper, die tegen het algemeene gevoelen inloopen. Anders zou ik gerust durven zeggen, dat ik hier de waarheid aan mijne zijde heb. — Het is omstreeks twee jaar geleden, dat ik mij verplicht rekende, het werk van STRAUSS aan een meer gezet onderzoek te onderwerpen. Nu gebeurde het mij wel, dat er tegen de vereeniging der Euangeliën bedenkingen door hem gemaakt werden, die ik mij niet in staat zag op te losfen. En dan streefde ik mij met de hoop, dat mannen van meer kunde en oordeel vroeg of laat vinden zouden, hetgeen mij verborgen was gebleven. Doch dit was geene hoop, die ik op losfen grond bouwde. Zij ging van eigene ervaring uit. Van tijd tot tijd waren mij plaatfen voorgekomen, waarin ik zoo gelukkig meende te zijn, van werkelijk iets beters te ontdekken, dan hetgeen tot dus verre in omloop was geweest. Hoe dikwijls wenschte ik dan de handen tot voortzetting van dit onderzoek ruim te hebben, om eenige vruchten eener naauwgezette toetsing van dit boek, en wel bij vervolg uit te geven! Maar dan moest ik den arbeid aan de *Geschiedenis der Beschaving*, waaraan nog twee deelen ontbreken, op nieuw uitstellen: en daartoe ben ik met mijn plan te zeer ingenomen. Ik wil dan van nu af al den tijd, dien ik van mijne beroepsbezigheden kan uitsparen, daaraan toewijden: en intusfchen ten aanzien der Euangeliën van anderen wachten, hetgeen ik niet doen kan. — Vergenoeg u dus daarmee, dat ik u

eene enkele proeve geve van hetgeen ik in deze letteren bedoeld heb! Doch ik zie, dat de brief reeds een klein boek geworden is: gij zult mij dan wel verschoonen, dat ik er nu niet meer bijvoege. Zoodra mogelijk zal ik u nader schrijven.

T. T.,

W. A. VAN HENGEL.

TWEE-

T W E E D E B R I E F .

Leyden, 18 April 1839.

Nog eer, dan ik voorzien had, toon ik u, lieve Vriend! dat ik woord houde. De proeve, die ik u beloofd heb, betreft een gewichtig gedeelte, meen ik, uit de Lijdens-geschiedenis, en wel in de eerste plaats, de verhalen van MATTHEUS, Hoodst. XXVI: 59—68, MARCUS, Hoofdst. XIV: 55—65 en LUCAS, Hoofdst. XXII: 63—71. Gij herinnert u de verschillen, welke er in die verhalen tusfchen de Euangelisten beftaan. De twee eerften berigten, dat de leden van den Joodschen Raad des nachts bijeen zijn geweest; de derde doet hen in den morgenftond zaamenkomen. Volgens genen wordt JESUS, zoowel door de Overheden, als door hunne onderhoorigen mishandeld; volgens dezen wordt zulks alleen door de onderhoorigen gedaan. Dáár volgt het mishandelen op de verklaring, dat hij des doods fchuldig is; hier gefchiedt het, eer men het onderzoek van zijne zaak nog heeft aangevangen. Andere verfchillen zullen in het vervolg wel uitkomen: thans ga ik ze voorbij. Ook laat ik het nog rusten, dat MATTHEUS

en MARCUS van valsche getuigen spreken, die tegen JEZUS zijn opgetreden; terwijl men daarvan bij LUCAS volstrekt geen gewag gemaakt vindt. Dit wil ik er bijvoegen, dat de geopperde bijzonderheden bij STRAUSS, ook in de *derde uitgave* van zijn *Leben JEZU*, niet onopgemerkt blijven. En raadpleegt men de uitleggers, die de zwarigheden pogen weg te nemen; men moet zich of met halve antwoorden behelpen willen, of hunne schriften onvoldaan uit de handen leggen.

Ware het uitgemaakt, of JEZUS in ééne vergadering der Joodsche Overheden, dan wel in twee op elkander volgende, verhoord en veroordeeld zij geworden; dit zou, verbeeld ik mij, ons den weg wijzen, om ook de meeste der andere vragen, waartoe deze verhalen der Euangeliën aanleiding geven, te beantwoorden. Maar wat zal ik zeggen? Voor beide deze gevoelens worden er redenen bijgebracht, die inderdaad aannemelijk zijn. In beide, zal een onpartijdige erkennen moeten, dat eenigermate de waarheid ligt opgesloten. En evenwel kunnen beide, zoo als men ze tot dus verre heeft voorgesteld, nevens elkander niet bestaan. Het eene of het andere moet gekozen worden. Doch welke keuze men doe, er blijven altijd moeilijkheden over, waaruit men zich niet redden kan, ten zij men min of meer de geloofwaardigheid der Euangelisten, of althans van één' derzelven opgeve. Aan welk gevoel gij toegedaan zijt, weet ik niet: doch voor eenige oogenblikken wil ik eens vergeten, dat ik aan iemand schrijf, die over de Lijdensgeschiedenis reeds menigmaal gepredikt, en dus ook den staat van dit verschil met zijne gewone naauw-

naauwkeurigheid onderzocht heeft. Welligt, dat ik u ook wel het een en ander mededeele, hetwelk elders door u niet gevonden, noch onder uwe aandacht gekomen is.

Nemen wij aan, dat de Raadsheeren alles in *éene vergadering* hebben afgedaan; dan is de vraag, wanneer die vergadering gehouden zij. *In den nacht?* Dit heeft voor eenige jaren iemand onder ons met vele kennis van zaken trachten te bewijzen (1). Zoo wordt het ook door GROTIUS en meer anderen verstaan. En dan vooronderstelt men doorgaans, dat die vergadering tot aan den morgenstond geduurd heeft. Maar dit kan men niet aannemen, of men moet het berigt van LUCAS, op zijn zachtst uitgedrukt, onnaauwkeurig noemen. Hij zegt letterlijk: *Als het dag geworden was, vergaderden de Ouderlingen des volks, en de Overpriesters, en de Schriftgeleerden*: en nu verhaalt hij, dat JEZUS voor hen werd gebragt, en zij hem verhoorden en veroordeelden. Daarenboven staat men dan verlegen met hetgeen die Euangelist ons nopens de mishandeling van JEZUS door de onderhoorigen meldt, daar men nu verplicht is dit achter het voorgevallene in den Raad te plaatsen. Doch veroorloven de bovenstaande woorden *als het dag geworden was* enz. dit wel? Kan men uit plaatsen, waar de tijdorde niet in acht genomen wordt, wel een besluit tot deze trekken, waarin zulk eene duidelijke tijdsbepaling voorkomt? Nog veel meer is er tegen het gevoelen, dat de ver-

ga-
(1) *Christelijk Maandschrift voor den Beschaafden Stand*. II. D. bladz. 121 volgg.

gadering niet in den nacht, maar *in den morgenstond* gehouden is. Of zal men uit de verhalen van MATTHEUS en MARCUS, als men die onbevooroordeeld leest, wel iets anders kunnen opmaken, dan dat de Raadsheeren althans een gedeelte van den nacht aan het onderzoek der zaak besteed hebben? Eerst laten zij die Oversten des volks in het paleis van CAJAFAS bijeen komen. Dan brengen zij PETRUS naar dat paleis. Vervolgens gewagen zij van 's Heilands verhoor, veroordeeling, mishandelingen. Daarop volgt alles, wat 's Meesters verloochening door den leerling betreft. En nu vangt Hoofdst. XXVII bij MATTHEUS, volgens onze gewone vertaling, aldus aan: *Als het nu morgenstond geworden was, hebben al de Overpriesters en de Ouderlingen des volks zamen raad genomen tegen JEZUS, dat zij hem dooden zouden.* In de hoofdzaak komen de woorden van MARCUS XV: 1 met deze overeen. Wat dunkt u? Onderscheiden deze Euangelisten hier den *morgenstond* niet zoo duidelijk van den *nacht*, dat zij niet geweten moeten hebben, wat zij schreven, indien er in den nacht geen verhoor van JEZUS heeft plaats gegrepen? Ook is het, zielkundig beschouwd, hoogst onwaarschijnlijk, dat mannen, die des avonds het vooruitzicht hadden, dat zij nu hunnen wensch vervuld zouden zien, en het voorwerp van hunnen haat in handen krijgen, het tot de aankomst van den dag hebben uitgesteld, om de zaak te beslechten. En dit klinkt te vreemder, daar er, gelijk STRAUSS wél opmerkt, volgens LUCAS (XXII: 52) Overpriesters en Ouderlingen bij de bende geweest zijn, die JEZUS in *Gethsemane* gevangen nam. Ik spreek er nu nog niet van,

van, dat de vrees voor oproer, zoo alles niet in stilte werd afgedaan, de Raadsheeren wel moet gedrongen hebben, om zich van den nacht te bedienen. Dit gevoelen moge derhalve bij groote uitleggers, zoo als KALVIJN, bescherming vinden en nog zeer onlangs door HASE (1), NEANDER en anderen zijn voorgestaan, gij ziet, het is niet te verdedigen.

Maar zullen wij nu daarom aan het andere gevoelen, dat ter verhooring en veroordeeling van JEZUS twee vergaderingen gehouden zijn, de voorkeur geven? Hier te lande, weet gij, wordt dit door velen aangenomen. En dat het ook nog in *Duitschland* voorstanders vindt, blijkt uit de *Commentariën* van STEIN (2), OLSHAUSEN, DE WETTE (3). Men stelt dan gewoonlijk, dat de eerste vergadering eene voorloopige, de tweede eene beslissende is geweest. Doch de zwaarigheden worden hier nog grooter. Wanneer men de drie Euangeliën onderling vergelijkt, dan moet men blind zijn, om niet duidelijk in te zien, dat het berigt van LUCAS hoofdzakelijk op dezelfde punten nederkomt, als hetgeen wij bij MATTHEUS (XXVI: 59—68) en MARCUS (XIV: 55—65) aantreffen. Maar hoe kan men het nu waarschijnlijk achten, dat er des morgens eene vergadering gehouden is, waarin de vraag, die aan JEZUS gedaan werd, het antwoord, dat hij daarop gaf en de uit-

(1) *Das Leben* JESU. II. *Auß.*

(2) *Kommentar zu dem Euangelium des Lucas.*

(3) Op *Matth.* XXVI: 66. en *Luc.* XXII: 63—65. Doch in de aantekening op *Matth.* XXVII: 1 wordt de zaak op eene eenigzins andere wijze voorgefeld.

uitspraak der Raadsheeren hoofdzakelijk op dezelfde punten nederkwamen, als de reeds in den nacht gebeurde handelingen? Dan alleen zou dit nog iets voor zich hebben, wanneer men het zoo kon voorstellen, dat er des morgens sterker dan des nachts gesproken was: maar nu is het geval juist omgekeerd. De Hoogepriester bezweert JESUS niet, maar gezamenlijk vragen hem de Overheden, als of er uit zijnen mond nog niets gehoord ware: *zijt gij de CHRISTUS, of, gelijk er in het oorsponkelijke staat, indien gij de CHRISTUS zijt, zeg het ons!* Van zijnen kant antwoordt hij, even als of hij nog geene belijdenis gedaan had: *indien ik het u zegge, gij zult het niet gelooven*, of, zoo als ik meen, dat er vertaald moet worden: *indien ik het u al zeide, gij zoudt het immers niet gelooven*. Ook gewaagt hij nu niet van zijn *komen op de wolken des hemels*, maar alleen van zijn *zitten aan de rechterhand Gods*. Vervolgens laten de Raadsheeren het berusten bij de verklaring, dat hij zich zelven veroordeeld heeft, zonder dat zij nu eenparig roepen: *Hij is des doods schuldig!* Hoe zonderling, dat de zaak in eene tweede vergadering, waarin zij niet voorloopig behandeld, maar volkomen beslist werd, op zulk eene wijze zal zijn afgeloopen! Daarvan sprak ik nu nog niet, dat LUCAS aan de Overheden des volks de vraag: *wat hebben wij nog getuigenis noodig?* in den mond legt. Zóó toont hij immers ontegenzeggelijk, dat hij bericht van eene vergadering geeft, waarin ook getuigen gehoord zijn. Maar, ei lieve! zou men zich daartoe des morgens weér verledigd hebben, nadat men het des nachts te vergeefs ondernomen en einde-

delijk overbodig genoemd had, daar er door JEZUS zelveu zulk eene onbewimpelde belijdenis was afgelegd, als men ooit verlangen kon? Die dit gelooven wil, geloove het: ik voor mij meen zonneklaar te zien, dat LUCAS hier dezelfde vergadering bedoelt, in welke de Voorzitter van den Raad, volgens MATTHEUS en MARCUS, aan zijne medeleden genoemde vraag gedaan heeft. Men moet zich dus in allerlei bogten wringen, wanneer men LUCAS van eene tweede vergadering spreken doet. En tegen het gevoelen, dat JEZUS des nachts verhoord en des morgens veroordeeld is, geldt dit even zeer als tegen hen, die het zoo voorstellen, alsof er des nachts slechts een voorloopig onderzoek, maar des morgens eene volkomene beslissing heeft plaats gegrepen.

Ik weet wel, met hoe veel vertrouwen zich menig een op de aantekeningen, die wij *Matth. XXVII: 1* en *Marc. XV: 1* vinden, als bewijs voor eene tweede vergadering beroept, waarin JEZUS of nader verhoord, of veroordeeld is geworden. Maar ga, bid ik u, mijn Vriend! deze plaatfen eens aandachtig na! Het zal u duidelijk blijken, dat zij, die de Euangelisten van een verhoor, of van eene veroordeeling, of van beide laten spreken, er willekeurig dingen in voegen, waaraan de schrijvers zelveu geen oogeblik gedacht hebben. Of zullen misfchien de woorden van MATTHEUS, die door onze Overzetters vertolkt zijn: *dat zij hem dooden zouden*, het slaan van het vonnis aanduiden? Als gij het oorspronkelijke inziet, zult gij mij wel toestemmen, dat wij hier lezen moeten: *om hem te dooden*, of *opdat zij hem dooden zouden*. Dit zegt daar zoo veel als: *opdat zij*
hun

hun plan zouden ter uitvoer brengen. Of hebt gij nog eenige bedenking? Vergelijk dan de plaats van **MARCUS!** Dáár worden de beraadflagingen van de Overpriesters, Ouderlingen en Schriftgeleerden, vooral volgens den Griekfchen tekst, allernaauwst verbonden met het vervoer van **JEZUS** naar **PILATUS**. Men overleide dus met elkander, wat er nu te doen ftond, en eindelijk befloot men aan den Romein op te dragen, hetgeen men zelf niet kon of durfde ondernemen. Zóó begriipen het **GROTIUS**, **KUINOEL** (1) en anderen, en, onder de fchrijvers eener *Harmonie*, **MAKNIGHT** (2), die hier wel waardig is gelezen te worden. En **STRAUSS** geeft althans toe, dat men die opvatting volgen kan. Doch al nam iemand in deze zoo eenvoudige verklaring geen genoegen, waar ftaat dan in de genoemde verzen nog iets van eene bijeengeroepene vergadering? Onze gewone Overzetting zegt, dat de hoofden des volks *zamen raad hielden*, of *raad namen*. Dit leest gij ook in het Griekfch, zoowel bij den eenen Euangelist, als bij den anderen. En nergens elders treffen wij de dáár voorkomende fpreekwijze aan, of zij moet op dezelfde wijze vertaald worden. Ja in de meeste plaatsfen, waarin zij voorkomt, kan men aan eene opzettelijk zaamgeroepene *vergadering van den Raad* niet eens denken: zoo als *Matth.* XII: 14, XXII: 15. *Marc.* III: 6, waar alleen van *de Pharizeën*, of *de Pharizeën met de Herodianen* gewag wordt gemaakt. De Overheden

bc-

(1) *Comment. in libros N. T. hist.* Ed. IV.

(2) *Comment. Harmonic. in IV Euang.* ed. RUCKERS-FELDER.

beraadslaagden dan nu alleen over den weg, dien zij hadden in te slaan, om JEZUS te doen sterven. Mogelijk zegt gij: ja, maar volgens MATTHEUS, *al de Overpriesters en de Ouderlingen des volks*, of, gelijk er bij MARCUS staat, *de Overpriesters met de Ouderlingen en Schriftgeleerden en de geheele Raad!* Daaruit wilt gij dan zeker besluiten, dat er des morgens eene vergadering gehouden is, welke vollediger was, dan die des nachts had plaats gehad. Ai! laat u toch door den klank der woorden niet bedriegen! Dezelfde Euangelisten spreken ook in de voorgaande Hoofddeelen (*Matth. XXVI: 57, 59 Marc. XIV: 53, 55*) van *al de Overpriesters, en de Ouderlingen, en de Schriftgeleerden, en den geheelen Raad*. Hoe wij dit te verstaan hebben, is nu om het even: zoo veel blijkt er buiten allen twijfel uit, dat die uitdrukkingen niemand helpen kunnen, om de eene vergadering van de andere te onderscheiden.

Ik ga nog verder. FRITZSCHE (1) zegt in zijne aantekeningen op *Matth. XXVII: 1*: *Of de Raadsheeren, nadat zij JEZUS des nachts veroordeeld hadden, volgens den Euangelist, vóór deze tweede beraadslaging al of niet naar huis gegaan zijn, durf ik niet beslissen*. Velen beslissen voor het eene of voor het andere. Maar wanneer men geen' beteren weg tot vereeniging der Euangelisten inslaat, dan men tot dusverre betreden heeft, dan zijn er zwarigheden aan beide kanten.

Stellen wij voor een oogenblik, dat de Raadsheeren *niet naar huis gegaan*, maar in het paleis van

(1) *Quatuor N. T. Evangelia &c.*

van CAJAFAS gebleven zijn; dan is de vraag: waartoe zulks? om te overleggen, hoe zij zich het best van JEZUS zouden afmaken? MATTHEUS en MARCUS zeggen, gelijk wij gezien hebben, uitdrukkelijk, dat dit eerst in den morgenstond geschied is. Maar dan mischien, omdat het reeds zoo diep in den nacht was, eer zij beslist hadden, dat JEZUS sterven moest, en zij dus hier ter plaatse den morgenstond wilden afwachten? Indien gij zoo denkt, dan moet gij weér aannemen, dat de vergadering van den volen Raad op de voorloopige zamenkomst van deszelfs meeste leden gevolgd is: en ook dit is ons gebleken, dat men zonder eenigen grond verdicht heeft. Even ongegrond zou het zijn, met MAKNIGHT te zeggen, dat zij den afloop der geheele zaak hebben willen zien. Of van wie hing die af, dan van hen zelve? waarom hebben zij dus alles in den nacht niet afgedaan? Waarom hebben zij het zelfs tot den morgenstond uitgesteld, om over de wijze, waarop zij den dood van JEZUS bewerken zouden, te beraadslagen? Hoe men zich wende of keere, men stoot, zoo lang men op den gewonen weg verklaring zoekt, op zwarigheden, die niet weg te nemen zijn. Zoo blijft er dan niets anders over, dan te stellen, dat de Raadsheeren *naar huis gegaan* zijn, om des morgens weér te keeren. Maar dit is aan geene mindere bedenking onderworpen. Hoe laat meent gij wel, dat het geweest is, eer dat het vonnis over JEZUS geveld werd? Ik wil nog niets bepalen. Dit kan ik bij voorraad gerust aannemen, dat de nacht voor het grootste deel verlopen was. En nu zullen de Raadsheeren, ook zij, wier wo-

nin-

ningen in het uitgestrekte *Jeruzalem* verre afgelegen waren, voor dien korten tijd, welke er tot de komst van den morgenstond overschoot, naar huis zijn gegaan? Nu zullen zij, ik durf gerust zeggen, althans niet vóór drie uur, zich derwaarts begeven hebben, om zich uiterlijk ten zes ure weér in de vergadering te bevinden? Zij zullen, mag ik er bijvoegen, zich zorgeloos te slapen gelegd en JESUS, die hun zoo dikwijls ontgaan was, nadat, zij hem nu eindelijk in handen hadden gekregen, aan hunne dienaars ter bewaring toevertrouwd hebben? Komt dit aan iemand waarschijnlijker voor, dan aan GROTIUS en andere beroemde uitleggers; ik mag het lijdén. Mijsns inziens is het louter een noodshot, waarmede men zich beholpen heeft, wíjl men geen middel vond, om de Euangelisten tot overeenstemming te brengen. En ik kan er niet aan twijfelen, of gij zult van hetzelfde oordeel zijn.

Maar, zegt gij nu, indien al, wat men tot dus verre geopperd heeft, geen steek houdt; hoe moeten wij het dan aanleggen, om de Euangelisten van die onwaarheid of onnaauwkeurigheid vrij te pleiten, welke STRAUSS en anderen aan dezelve hebben voorgeworpen? Veroorloof mij, Vriend! dat ik deze vraag eerst in een' volgenden beantwoorde! Gij kunt er intusfchen eens over nadenken. Vaarwel!

W. A. VAN HENGEL.

DER-

DERDE BRIEF.

Leyden, 29 April, 1839.

Waarde Vriend!

Aangenaam waren mij uwe letteren, vooral ook, omdat het mij uit dezelve bleek, dat ik mij bij u niet misrekend had. Gij stemt mij, merk ik, volkomen toe, dat de Euangelisten zich, volgens de verklaringen, die er tot dus verre van gegeven zijn, niet laten vereenigen. Maar bedrieg ik mij, of ligt er in uw schrijven eenige vrees, dat ik ook de handen vol zal hebben, om alle zwaarigheden op te lossen? Dan moet ik u zeggen, dat ik, hoe weinig met mij zelve ingenomen, evenwel nu toch geloof, daarin te zullen slagen. Als ik u mijn gevoelen opgeef, zult gij het, vertrouwd ik, zeer eenvoudig noemen. Zoo kwam het ten minste dezen en genen voor, met wien ik er over sprak, nadat ik het een en andermaal op mijn Collegie had voorgedragen. En daarom maakte een der kweekelingen van onze Hoogeschool er onlangs eene *Thesis* van, die hij achter zijne

zijne Akademische *Disputatie* zette (1). Doch hetgeen daar met een enkel woord gezegd en in mijne *dictata* ook zoo kort mogelijk voorgesteld is, wil ik voor u wat nader ontwikkelen. Ik weet, dat het u niet ongevallig zijn zal.

Mijns inziens is de zaak gevonden, wanneer men aanneemt, dat MATTHEUS en MARCUS *het gelijksoortige, zonder inachtneming der tijdorde, bijeengevoegd* hebben. Zij verhalen, namelijk, *al wat er met JEZUS voor de Raadsheeren gebeurd is*, in éénen adem, even als of het zonder eenige tusschenpozing zij afgeloopen. Maar, bedrieg ik mij niet, dan moet het verhoor der getuigen (*Matth*, XXVI: 59—63a, *Marc*. XIV: 55—61a.) van het overige worden afgescheiden, zoo dat wij het eene tot de voorvallen in den nacht, het andere tot de voorvallen in den morgenstond brengen. Zoo staan de berigten van MATTHEUS (vs. 63b—66) en MARCUS 61b—64) met dat van LUCAS (XXII: 66—71) gelijk, en hebben ook de mishandelingen van JEZUS, van welke deze Euangelist (vs. 63—65) melding maakt, juist te dien tijde plaats gegrepen, waarin hij dezelve voorstelt. Men is, namelijk, in den nacht en wel terstond, nadat JEZUS in het paleis van CAJAFAS was binnengeleid, met het onderzoek der getuigen begonnen. Daarop gaf men hem weer aan de dienaars in handen, die nu met Hem allerlei moedwil dreven. Vervolgens perste men Hem de belijdenis af en verklaarde Hem des doods schuldig. Dit gebeurde in den morgenstond benevens de nieuwe mishandelingen,

(1) KNOTTENBELT, *Disput. de Columbano*.

gen, welke Hem werden aangedaan, tot dat men Hem uit het paleis van CAJAFAS naar het regthuis van PILATUS wegvoerde. Zoo heeft alles een' natuurlijken loop en de Euangelisten houden op elkander in het eene of in het andere, het zij regelregt, het zij van ter zijde, tegen te spreken. Het komt er nu alleen op aan, of wij veilig stellen kunnen, dat MATTHEUS en MARCUS opzettelijk hebben bijeengevoegd hetgeen zij wisten, dat op twee verschillende tijden was voorgevallen. Doch daarvan meen ik u gemakkelijk te zullen overtuigen.

Om alles af te snijden, wat hier niet volstrekt gevorderd wordt, laat ik nu de betrekking, waarin MATTHEUS en MARCUS tot elkander staan, zoo wel als het doel, hetwelk zij met hun schrijven beoogd hebben, geheel onaangeroerd. Genoeg, dat wij daarvan verzekerd zijn, dat MATTHEUS het voor gewoonte houdt, gelijkfoortige bijzonderheden, tegen de tijdorde aan, met elkander te verbinden. Maar wilt gij daarvan proeven hebben, denk dan aan de bergrede (Hoofdst. V, VI, VII), waaraan wij zeker onderscheidene vermaningen en lesfen, die bij andere gelegenheden gegeven zijn, vinden toegevoegd! Denk aan de voorspellingen en bevelen, welke de Apostelen op twee of meer verschillende tijden van JEZUS ontvangen hebben, en die evenwel (Hoofdst. X) bijeen staan! Denk aan de zeven gelijkenissen betreffende het Koningrijk der hemelen, die alle (Hoofdst. XIII) achter elkander volgen, maar zeker niet in éénen adem zullen zijn voorgedragen, offchoon de Euangelist het (vs. 36, 53) zoo schijnt te laten voorkomen! Hetzelfde geldt van 's Heilands strafredenen (Hoofdst. XXIII),
en

en zijne voorzeggingen nopens zijne toekomst (Hoofdst. XXIV, XXV). Vóór meer dan vijf en twintig jaar heb ik over die eigenaardige schrijfwijze van den Euangelist reeds gesproken (1) en hetgeen, ook daarna, door anderen gezegd is, heeft mij meer en meer in mijn gevoelen bevestigd. Thans wordt het ook bijkans alleen door zulken ontkend, die nopens de Euangeliën stelsels hebben aangenomen, waarmede zij het niet rijmen kunnen. Bij MARCUS komt zulks nu wel minder uit, omdat hij doorgaans korter en onvollediger dan MATTHEUS is; maar slaat gij die plaatfen op, welke hij met dezen gemeen heeft, zoo als Hoofdst IV en XIII; dan zult gij ook daar hetzelfde aantreffen.

Maar hoe? zegt gij, zoo men zens toonen kon, dat beide de Euangelisten, bij het verhalen der Lijdensgeschiedenis, anders te werk gaan? Dit heb ik mij ook door een paar mijner vrienden, aan wie ik mijn gevoelen voordroeg, hooren tegenwerpen. Doch te dien opzigte kan ik u gerust stellen. Ja ik zou durven zeggen, dat de gewoonte dezer schrijvers, om het gelijkfoortige, tegen de tijdsorde aan, opzettelijk bijeen te voegen, in de Lijdensgeschiedenis nog helderder dan ergens doorstraalt. Reeds bij den aanvang zien wij (*Matth.* XXVI: 6 volg., *Marc.* XIV: 3 volg.) de zalving van JESUS te *Bethanië* op eene plaats gesteld, waar wij die niet verwachten konden: maar daaruit volgt niet, dat de Euangelisten dezelve uit onwetendheid of onbedachtzaamheid hier eerst vermeld

(1) *Verhand.* van TEIJLERS *Godgeleerd Genootschap*, D. XXVII, bl. 63, 64.

meld hebben, terwijl zij veel vroeger (*Matth.* XXI, *Marc.* XI) door hen moest beschreven zijn: neen, zij hebben die met overleg hier ingelascht, omdat deze zalving door JEZUS zelve in verband was gebragt met zijn lijden en sterven, waarvan zij nu begonnen waren berigt te geven, en zij, met afwijking van de tijdsorde, het gelijkfoortige wilden bijeenvoegen. Hunne bedoeling laten zij ook duidelijk merken, daar de een aanheft met de woorden: *als nu JEZUS te Bethanië was*, de ander bijna hetzelfde voorop zet. Vervolgens (*Matth.* vs. 69, *Marc.* vs. 66) tot het verhaal der ontrouw van PETRUS gekomen, doen zij al wat zijne verloochening van den Meester betreft, geregeld achter elkander volgen, offchoon het uit den aard der zaak kan opgemaakt worden en ook uit hunne verhalen blijkbaar is, dat er tuschen beide andere dingen zijn voorgevallen. Al verder knoopt MATTHEUS (Hoofdst. XXVII: 3—10) aan zijn berigt nopens het berouw en uiteinde van JUDAS, de beraadslaging der Overpriesters over de door hem weggeworpen zilverlingen, het koopen van den akker des pottenbakkers, het gerucht, dat er te dezen aanzien verspreid is, en dus bijzonderheden, die tot zeer verschillende tijden behooren. Wat later (*Matth.* vs. 39—44, *Marc.* XV: 29—32) stemmen beide de Evangelisten weër daarin overeen, dat zij de beschimpingen zaamvoegen, welke door groot en klein, ook door de moordenaars, of althans éenen van dezelve, tegen JEZUS, terwijl hij aan het kruis hing, en dat zeker niet in éenen adem, maar van tijd tot tijd, zijn uitgebraakt. De zonderlinge verschijnselen bij deszelfs afderven..... Maar wat dunkt u? Zijn er wel
meer

meer bewijzen noodig? Verklaar ik MATTHEUS en MARCUS niet naar de hun eigenaardige schrijfwijze, wanneer ik zeg, dat zij het voorgevallene tusſchen JEZUS en de Overheden bijeen hebben gezet, niet om daarmede te kennen te geven, dat alles achtereenvolgens gebeurd was, maar om het gelijkfoortige zamen te verbinden?

Doch ik weet, wat gij mij antwoorden zult. Gij zult mij gaarne toefstemmen, dat deze de aan beide Euangelisten eigenaardige schrijfwijze is: maar hieruit, zult gij zeggen, volgt nog niet, dat dezelve hier in aanmerking komt, om hunne verhalen met dat van LUCAS te vereenigen. Ik gevoel het gewigt van die bedenking. Er is toch geen twijfel aan, of MATTHEUS en MARCUS ook dikwijls, zonder aan het gelijkfoortige te hechten, de tijdsorde in acht nemen: en zoo kunnen zij dan ook bij het geven van deze berigten te werk zijn gegaan. Evenwel zou men onredelijk zijn, zoo men in zaken van geschiedkundigen aard er altijd ſtief en ſterk op ſtond, om bewijzen te hebben, waartegen niets viel in te brengen. Wanneer twee of meer ſchrijvers der oudheid elkander ſchijnen tegen te ſpreken, maar het verſchil vereffend kan worden door aan de eene partij die ſchrijfwijze toe te kennen, welke bij dezelve op een aantal plaatsen voorkomt; mag men zich dan van dit hulpmiddel niet bedienen, en wel met vertrouwen, dat men den regten weg is ingeflagen? Doch ik meen ſtouter taal te mogen voeren. Ik zeide ſtraks, dat beide de Euangelisten al wat de ontrouw van PETRUS betreft, hebben aaneengeſchakeld. Maar weken zij nu van de tijdsorde af, om achtereenvolgens te berigten, hoe zich

de vriend in het Paleis van CAJAFAS aan den naam van JEZUS bezondigd had; dan wordt het immers waarschijnlijk, dat zij de tijdsorde ook verlaten zullen hebben, waar zij het lijden beschrijven moesten, hetwelk zijnen perfoon in hetzelfde Paleis door zijne vijanden wás aangedaan. Die waarschijnlijkheid klimt nog hooger, daar ook LUCAS, hoezeer op eene andere wijze, het gelijksoortige aaneenknoopt, door, namelijk, eerst alles af te doen, wat tot de wanbedrijven van den leerling betrekkelijk is, en dan van de mishandelingen te gewagen, die de Meester van de dienaars ondervonden heeft. Ja wij kunnen de zaak voor zeker houden, wanneer wij daarop zien, dat MATTHEUS en MARCUS, om het voorgevallene met JEZUS te doen voorgaan, de verlooeningen van PETRUS opzettelijk achteraan hebben geplaatst, ofschoon zij, blijkens hunne eigene bewoordingen, er kennis van droegen, dat hij reeds kort na zijn intreden in den voorhof begonnen was zich hieraan schuldig te maken. Het laatstgenoemde dient ook tot oplossing van eene zwaarigheid, die men tegen mijne opvatting uit *Matth. XXVII: 1* en *Marc. XV: 1* ontleenen kan. Daar spreken de Euangelisten, gelijk wij reeds gezien hebben, van de beraadslaging der Overheden over de wijze, waarop zij JEZUS den dood berokkenen zouden. Nu zeggen zij, dat die in den morgenstond gehouden is en stellen dezelve daardoor op een' anderen tijd, dan hetgeen zij te voren verhalen. Wij kunnen er dus, oppervlakkig beschouwd, niets anders uit opmaken, dan dat zij de bijzonderheden, welke zij (Hoofdst. XXVI: 63b—68 en XIV: 61b—65 beschrijven, als zoodanige hebben aangezien, die

die in den nacht waren voorgevallen. Maar daardoor krijgt de zaak eene andere kleur, dat zij de wanbedrijven van PETRUS, die werkelijk in den nacht geschied zijn, hierop regelregt volgen laten. Nu moesten zij immers (Hoofd. XXVII: 1 en XV: 1) den morgenstond wel uitdrukkelijk noemen, al hielden zij het daarvoor, dat hetgeen in hunne Euangeliën die wanbedrijven voorgaat, ook in den morgenstond gebeurd was. En dat hunne aantekeningen in laatstgemelde plaatsen niet op Hoofdst. XXVI: 59—68 en Hoofdst. XIV: 55—65, maar alleen op vs. 69—75 en vs. 66—72 slaan, toonen zij klaarblijkelijk, daar de een van *al de Overpriesters en Ouderlingen des volks*, de ander *van de Overpriesters, en de Ouderlingen en Schriftgeleerden, en den geheelen raad* op nieuw gewag maakt. Voeg er vooral bij, dat er tuschen *Matth.* vs. 63b en het voorgaande verhaal geen zamenhang is! Of hoe slaat de door den Hoogepriester gedane bezwering van JEZUS met de door hem geopperde vraag, of JEZUS de *Christus* zij, op deszelfs stilzwijgen? Zweeg Hij niet op eene aanklagt, welke Hem tot een' roekeloozen en dwazen heiligschenners maakte, en was het dan niet een geweldige sprong Hem' aanstonds daarop eene belijdenis als deze af te persen? Doch houdt het berigt van MATTHEUS nu niet op ons te bevreemden, als wij het ééne tot den nacht, het andere tot den morgenstond brengen? Ik durf derhalve gerust zeggen, dat, wanneer iemand zich tegen mijnen voorslag ter vereeniging van de Euangelisten, op *Matth.* XXVII: 1 en *Marc.* XV: 1 beriep, hij zich slechts door eene ingebeelde zwaarigheid van den weg zou laten afleiden.

Er blijft mij nu nog over , mijn Vriend ! dat ik u in bijzonderheden toone , hoe zich mijn gevoelen boven andere aanbevele. Misschien krijg ik daardoor ook gelegenheid , om u dit gedeelte der Lijdensgeschiedenis in een licht voor te stellen , waarin gij het tot dus verre niet beschouwd hebt. Doch thans ontbreekt mij de tijd , om er meer bij te voegen. Binnen kort hoop ik u op nieuw te schrijven. Ontvang mijne beste wenschen !

W. A. VAN HENGEL.

VIERDE BRIEF.

Leyden, 14 Mei 1839.

Waarde Vriend!

Zoodra mogelijk voldoe ik aan mijne belofte, en zonder omwegen ga ik nu terstond tot ontwikkeling mijner gedachten over. Doch het zal noodig zijn de zaak wat hooger op te halen.

Beginnen wij dan met hetgeen ons JOANNES Hoofdst. XI: 47 volgg. verhaalt. Wij zien daar op het vernemen, wat JEZUS te *Bethanië* gedaan had, eene wettige *raadsvergadering* van de overheden der Joden door de Overpriesters en Phariseërs belegd. Men brengt het in overweging, wat men met den *Nazarener* zal aanvangen. Eindelijk geeft CAJAFAS als zijn gevoelen op, dat die ter behoudenis van geheel het volk behoort te worden opgeofferd. Daarin stemmen

de leden van geheel het Sanhedrin, althans met groote meerderheid, overeen. En die meerderheid was het, welke van dezen dag af onderling overleide, hoedanig eenen weg men zou inflaan, om het voorwerp van hunnen haat om te brengen. Zij deden dan ook een bevel uitgaan, dat een elk, die wist, waar JEZUS zich ophield, het moest te kennen geven, opdat zij Hem vangen zouden. En naderhand vernieuwden zij hunne beraadslagingen, om Hem in handen te krijgen (*Joann.* XII: 19). Volgens MATTHEUS (XXVI: 3—5), MARCUS (XIV: 1, 2) en LUCAS (XXII: 1, 2) kwamen zij, bij het naderen van het Paascheest, daartoe ook opzettelijk bijeen. Toen spraken zij af om het zoo aan te leggen, dat zij zich met list van Hem meester maakten, om Hem zoo aan zijn einde te brengen. Evenwel bepaalden zij daarmede tot na den afloop van het feest te wachten, opdat er geen oproer onder het volk ontstaan mogt. Het een en ander geschiedde nu zeker niet in eene wettig bijeengeroepene Raadsvergadering, wijl JOZEF, NICODEMUS en dergelijken daarvan onkundig behoorden te blijven, wilde men niet in gevaar komen, dat die de volvoering van het plan verhinderden. Neen, het was eene *geheime zamenfchotting der vijanden* van JEZUS, zij bevonden zich dan ook niet in den tempel, maar in het paleis van CAJAFAS. Zij mogten echter in het algemeen *de Overpriesters en de Schriftgeleerden en de Ouderlingen des volks* heeten, wijl er slechts weinigen in den Raad waren, die zich niet meer of min onder hunne partij rekenden. Met deze, bijzonder met de Overpriesters, die aan hun hoofd stonden, ging JUDAS dan ook een verdrag aan, om
 zij-

zijnen 'Meester over te leveren. En nu werd er van het vorige plan afgestapt, om de zaak tot na het Paaschfeest uit te stellen. De eenige voorwaarde was, alles in stilte te doen, zonder oploop onder het volk te verwekken. Hierin bewilligende, zocht de verrader van dit oogenblik aan eene geschikte gelegenheid. En deze gevonden hebbende zal hij zeker wel naar zijne vloekverwanten gegaan zijn, om er hen van te verwittigen (*Matth.* vs. 14—16, *Marc.* vs. 10, 11, *Luc.* vs. 3—6).

Toen de tijd ter volvoering van het snood ontwerp naderde, verliet JUDAS de feestzaal, waarin hij met JEZUS en de leerlingen den Paaschmaaltijd gehouden had en begaf zich naar het Paleis van CAJAFAS. Van daar geleidde hij den troep, die het op den Meester gemunt had, naar het oord, waar het opzet best gelukken kon. Er gingen eenige van de Raadsheeren mede (*Luc.* vs. 52), misfchien, omdat zij de zaak aan hunne onderhoorigen niet durfden toebetrouwen, maar in allen gevalle tot schande voor zich zelve, als die zich derwijze verlaagden, dat zij zich aan het gemeen gelijk maakten. De optogt geschiedde met lantaarnen en fakkelen (*Joann.* XVIII: 3). Geen wonder, daar het reeds nacht of laat in den avond geweest was, toen JUDAS van uit den kring der twaalven verbrök (*Joann.* XIII: 30) en hij in het Paleis van den Hoogepriester nog langen tijd zal ver-toefd hebben. Dit eischte de behoedzaamheid, wijl men gevaar liep, dat het plan te vroeg zou uitlekken, bij aldien men *Jeruzalem* uitging, voor en al-eer de inwoners en feestgangers er diep in de rust lagen. Ook moest er met den optogt wel gewacht wor-

worden, tot dat men wist of berekenen kon, dat JEZUS de stad verlaten had. En zeker verliep er nog een geruime tijd, eer Hij van daar den togt naar *Getzemané* aannam. Laat ons, mijn Vriend! eens optellen, wat er te voren al geschied zij! Vooreerst komen zijne gesprekken en zijn gebed, die wij bij JOANNES (Hoofdst. XIII—XVII) beschreven vinden, hier in aanmerking. Het is hier de plaats niet, om ter verdediging van derzelve echtheid op te treden. Anders zou ik wel lust hebben u te toonen, hoezeer die echtheid zich daarin aanfchouwelijk maakt, hetzij wij op de donkerheid, in welke de toekomst hier vóór ons ligt, of op de menigvuldige terugkeeringen tot reeds eens of meermalen aangeroeerde puntén, of op het losse en schijnbaar zonder zamenhang bijeengevoegde, dat er zich op onderscheidene plaatsen voordoet, de aandacht vestigen. Ook het vermoeden van STRAUSS (1), dat 's Heilands rede (Hoofdst. XV: 1 volg.) of door een' vreemde vervaardigd, of op eene verkeerde plaats geboekt is, zou geheel ongegrond blijken te zijn, indien ik er hier de bewijzen van geven kon, dat JEZUS, eer de Paaschmaaltijd volgens Joodsch gebruik nog was afgeloopen, tot zijne leerlingen zeide: *staat op, laat ons van hier gaan*: dat zij evenwel bleven zitten, omdat zij al de drinkbekers, welke er voor dien maaltijd verordend waren, nog niet gedronken hadden: dat de Meester nu met de woorden *Ik ben de ware wijnstok* eene nieuwe rede aanhief en deze met het gebed eindigde: en dat dus de uitleggers, tot LUCKE, OLSHAUSEN en

(1) I B., S. 727 ff.

en DE WETTE toe, met de hier voorkomende gaping zonder reden verlegen staan. Doch dit alles is onnoodig, daar STRAUSS (1) zelf toegeeft, dat er onder deze gesprekken zoodanige zijn, die JESUS op den laatsten avond gehouden heeft. Daarna zong het gezelschap den bekenden lofzang, in Psalm CXV tot CXVIII begrepen. Hoe veel tijds er met het een en ander zij doorgebracht, durf ik niet beslissen: maar het moet niet verre van middernacht geweest zijn, toen de Meester met zijne leerlingen de feestzaal verliet. Nu ging Hij met de zijnen, de stad door naar *Getzemané*, en wel zoo langzaam, dat er weêr gesprekken konden gevoerd worden. Dien hof binnengetreden zijnde, verviel Hij driemaal in een' zwaren gemoedsstrijd en keerde telkens tot de drie meest vertrouwden, PETRUS, JOANNES en JACOBUS, weder. Toen Hij de laatste reis weêrgekeerd was, zag Hij de bende zijner vervolgers nabij. Hij stapte haar te gemoet en bood zich zelve aan, maar, eer zij Hem gevangen nam, gebeurde er het een en ander, waardoor zij werd opgehouden. Doch zoodra zij Hem in handen gekregen had, voerde zij Hem naar *Jeruzalem* en bragt Hem eerst bij ANNAS. Dit berigt ons JOANNES, terwijl de andere Euangelisten het met stilzwijgen voorbijgaan, hetzij, gelijk zelfs STRAUSS opgeeft, om dat er te dier plaats niets is voorgevallen, of om dat zij er niet van geweten hebben. Intuschen schijnt men daar, zoo als vrij algemeen wordt aangenomen, eene poos gebleven te zijn, om er te wachten, tot dat de Raadsheeren, die van den

toe-

(1) II B., S. 498.

toeleg kennis droegen, in het Paleis van CAJAFAS waren angekommen. Eindelijk leidde men JEZUS naar het Paleis henen. KALVIJN oordeelt met meer anderen, dat dit omstreeks middernacht geschied is: maar trekken wij de genoemde bijzonderheden bijeen, dan kunnen wij veilig van twee of drie uren later spreken. Daarmede strookt ook hetgeen MARCUS (XIV: 68) verhaalt, dat de haan kraaide, nadat PETRUS zijnen Meester eenmaal verloochend had. Het was dus omstreeks den tijd van het *hanengkraai*, hetwelk de Euangelist ons elders (Hoofdst. XIII: 35) leert, dat, tusfchen middernacht en den morgenfiond, of naar onze uurtelling, ten drie ure in den nacht gerekend werd aan te vangen. En maar weinige oogenblikken vroeger of later zal men, zoo als ook MAKNIGHT van gevoelen is, met het verhoor van JEZUS een begin gemaakt hebben.

Doch wat spreek ik van een *verhoor*? Dit is een deftig woord, dat men, van eene wel geordende en wettige Regtbank bezigt. En daarvan zien wij hier geen fchijn of fchaduw. Neen, wij vinden hier de vijanden van JEZUS eveneens bijeengeschoold, als toen zij kort te voren affpraken, om zich van zijn perfoon te verzekeren en Hem dan op de best mogelijke wijze uit den weg te ruimen. Ook hier worden zij door de Euangelisten, (*Matth. vs. 57, 59, Marc. vs. 53, 55, Luc. vs. 66*) wel zoo befchreven, dat men aan eene vergadering van het geheele *Sanhedrin* fchijnt te moeten denken, maar ook hier ligt de oorzaak dier befchrijving alleen daarin, dat zij verre weg de grootfte meerderheid van dien raad hebben uitgemaakt. Voor het overige geven MATTHEUS en MAR-

CUS

cus van hunne handelwijze zulk een berigt, dat hunne bedoeling duidelijk kennen doet. Het was hun niet te doen, om de waarheid uit te vorschen. Dit kon geene plaats vinden bij menschen, die reeds befloten hadden, het voorwerp van hunnen haat om het leven te brengen. Neen, zij begeerden niets anders, dan hun wraakgierig gemoed, nu de gelegenheid zich aanbood, eens regt aan JESUS te koelen en tevens iets uit Hem te lokken, waarmede zij zich wegens zijne veroordeeling bij het domme gemeen des noods konden verantwoorden. Daartoe leidden sommigen hunner, die met de woeste bende naar *Getsemani* waren medegegaan, Hem in het Paleis van den Hoogepriester binnen. Daartoe kwamen er de anderen, het zij in het vertrouwen, dat de *Nazarener* hun nu niet ontgaan zou zijn; het zij op het berigt, dat men met Hem als gevangene bij ANNAS vertoefde. Zij gingen dan ook aanstonds met Hem te werk, zoo als men van zulke lieden verwachten mogt. Hunne eerste poging strekte zich daarheen, om Hem in den strik te krijgen. Iets anders kon CAJAFAS, de man, die den raad gegeven had, om Hem aan de behoudenis van het volk op te offeren, wel niet bedoelen, toen hij Hem naar zijne leerlingen en naar zijne leer vroeg. Evenwel was de vraag zelve niet onredelijk; en nu beantwoordde JESUS dezelve met vrijmoedigheid, zonder daarom iets meer te doen, dan zich te beroepen op zulken, die Hem gehoord hadden. Doch zoo euvel duidde dit een der geregtsdienaars, die daar bij stond, dat hij Hem een' kinnebakslag gaf en Hem tevens toeduwde: *Antwoordt gij alzoo den Hoogepriester?* Stelt men zich nu eene deftige vergadering

ring der Overheden voor, dan zou men met STRAUSS denken kunnen, dat zulk een voorval door iemand verdicht is naar hetgeen hij meende, dat in het Oude Testament nopens den *Mesfas* voorspeld was geworden. Maar wanneer Overheden hun karakter derwijze verloochenen, dat zij, als een eedgefan des nachts bijeenscholen, om eenen gevangene, buiten het gerigt, iets te doen zeggen, hetwelk hun den schijn van regt geeft, om Hem ter dood te brengen; dan is het immers niet onnatuurlijk, dat een onderhoorige hem wel in het aangezigt zal durven slaan. En dat JEZUS nu niet gezwezen, maar den geregtsdienaar toegevoegd heeft: *indien ik kwalijk gesproken heb, getuig van het kwade; en indien wel, waarom slaat gij mij?* — dit laat zich gemakkelijk hieruit verklaren, dat er nu geene beschuldiging, welker valscheheid van zelve bleek, tegen Hem werd ingebracht, maar Hij zijne eigene taal te verantwoorden had. Er is derhalve geene de minste reden, om aan JOANNES, die ons (Hoofdst. XVIII: 19—23) dit voorval berigt, geloof te weigeren. Intusfchen gaf hetzelfde misfchien daartoe aanleiding, dat nu de hoofden des volks, gelijk MATTHEUS (vs. 59) en MARCUS (vs. 55) ons melden, valsche getuigenis tegen JEZUS zochten. In eene zamenkomst als deze mengde zich dan ook allerlei gefpuis, om logen en laster uit te braken. Onder de zoogenoemde Regters waren er mogelijk sommigen, die zich niet fchaamden, om zelve tegen Hem op te treden. Mogelijk behoorden inzonderheid zij daartoe, die Hem de onzinnige belofte aantijgden, dat Hij den Jeruzalemschen tempel, zoo men dien af-
 brak,

brak, in drie dagen herbouwen zou (*Marc. vs. 57*). In plaats van voor eene deftige vergadering te staan, werd Hij door een hoog en laag gepeupel omringd, hetwelk Hem nu op deze, dan op gene wijze aanviel. Maar al wat Hem werd voorgeworpen, moesten zij met eigen mond erkennen, dat op niets anders, dan op valsche beschuldiging neêrkwam. Als meerderen te gelijk dezelfde aanklagt deden, spraken zij elkander in de bijzonderheden tegen. Zoo ging het ook denzulken, die zijne woorden nopens den tempel ophaalden. Gelijk Hij zelf dan steeds het stilzwijgen behield, zoo gaf Hij hierop ook geen antwoord, al trachtte de Hoogepriester Hem dit af te persen. Men was derhalve door al die getuigenisfen nog niets gevorderd. En echter had men er een' geruimen tijd aan besteed. Nu begreep men, dat het over een' anderen boeg gewend moest worden. Doch men was er mede verlegen, wat men zou aanvangen. De hoofden van het bedrijf achtten het dus noodig onderling te beraadslagen en JESUS voor eene poos weg te zenden. Dit geschiedde: men gaf Hem in de handen der dienaars over.

Tot dus verre volgde ik, mijn Vriend! meestal MATTHEUS en MARCUS. De twee andere Euangelisten maken van de getuigenisfen tegen JESUS geen het minste gewag, behalve dat LUCAS aan de Raadsheeren (*vs. 71*) woorden in den mond legt, die toonen, dat hij er niet onkundig van geweest is. Maar heb ik dus verre (en dit vertrouwt ik) alles naar waarheid voorgedragen; dan zal het u gebleken zijn, dat de gaping, welke STRAUSS daarom aan de verhalen van

beide laatstgenoemden toeschrijft, enkel en alleen in zijne verbeelding bestaat, daar zij niets anders met stilzwijgen voorbijgaan, dan geheel verijdelde pogingen. Ook zult gij reeds gemerkt hebben, dat LUCAS uit dien hoofde, wjl hij (vs. 63—65) JEZUS, nog vóór zijne veroordeling, door de dienaars doet mishandelen, geene berisping verdient. Integendeel moeten wij het hem dank weten, dat hij ons daardoor behulpzaam is, om de onderscheidene gebeurtenissen in het regte verband te stellen. Doch gaan wij verder! Aan al het ondervragen van JEZUS en het hooren der menigvuldige getuigen mogen wij wel rekenen, dat er meer dan een uur moet besteed zijn. Toen kwam JEZUS dan in het binnenhof, en wel in het benedendeel van het Paleis, hetwelk MARCUS (vs. 66) uitdrukkelijk vermeldt en wij ook uit vs. 66 bij LUCAS leeren kennen, wjl het oorspronkelijke daar, in plaats van *en bragten Hem*, behoorde vertaald te zijn *en leidden Hem op* of *naar boven*. In datzelfde binnenhof bevond Hij zich nabij PETRUS, die nu weder onze aandacht tot zich trekt. Hoe dikwijls deze leerling woorden geuit hebbe, waardoor hij zich aan trouwloosheid schuldig maakte, durf ik niet beslisen; maar de tweede en de derde reis deed hij het na verloop van korteren of langeren tusschentijd: en daarom hebben de Euangelisten te regt, overcenkomstig de gedane voorspelling, van drie verloocheningen gesproken. Op de laatste volgde, naar het berigt van LUCAS (vs. 61), dat *de Heer, zich omkeerende, PETRUS aanzag*: maar hoe dit mogelijk geweest zij, weet niemand van de uitleggers te verklaren. Wilt gij met OLSHAUSEN, NEANDER en anderen aannemen, dat

dat JEZUS dit gedaan heeft, toen Hij uit het Paleis van ANNAS naar dat van CAJAFAS werd overgevoerd? Dan vooronderstelt gij zonder eenigen grond, dat de leerling zijnen Meester in dat Paleis van ANNAS gevolgd is en bovendien schrijft gij aan de woorden *de Heer zich omkeerende* eenen zin toe, dien zij niet lijden kunnen. Dit heeft STRAUSS zeer goed begrepen; maar wat doet hij nu? Den blik van JEZUS houdt hij voor niets anders, dan voor de aanschouwelijke voorstelling van hetgeen in de ziel van PETRUS omging, toen hij zich de woorden van JEZUS herinnerde. En zeker is dit evenmin waar, als het gevoelen van den Kerkvader AUGUSTINUS, die met dit geval reeds verlegen gestaan en het daarom voor een *aanzien in den geest* verklaard heeft (1). Neen, wij hebben niet meer aan te nemen, dan dat de derde verloochening geschied is, toen de Meester, in de nabijheid van den leerling, door de gerechts- en huisdienaars mishandeld werd: en zoo is alles gevonden. Maar volgens LUCAS moeten wij dit ook wel aannemen, daar hij de bedrijven dezer dienaars achter die van PETRUS plaatst en beide gelijkelijk van het voorgvallene in den morgenstond onderscheidt. JEZUS stond dus niet verre van PETRUS af, keerde zich om en zag hem aan. Nu herinnerde zich de leerling deszelfs nadrukkelijke waarschuwing. Zoo kwam hij tot allerdiepst berouw, dat hij in tranen uitte. Met der haast ontvlood hij de plaats, waar hij zich zoo grovelijk vergrepen had. Het was, als wij de aantekeningen van LUCAS (vs. 58, 59) nagaan, zeker wel tus-

(1) *De Consensu Euangel.* Lib. III, cap. 6.

tusfchen vier en vijf uren in den morgenftond. Inmiddels gingen de dienaars voort met JESUS op eene vervaarlijke wijze te honen en te kwellen. En hoe lang had Hij dit nog te verduren! Hoe lang zaten de hoofden des volks nog te beraadflagen! Al de vragen, zagen zij, al de getuigeniften hadden hun niets geholpen! Toen er eindelijk eene zaak was voorgekomen, waaraan zij vat hoopten te krijgen, was die hun ook weêr ontgaan! En de Nazarener was er niet toe te bewegen geweest, om op eenige aanklagt te antwoorden! Het ftond dus te vreezen, dat Hij den mond niet openen zou, wat zij Hem ook voorwierpen! Hoe langer zij overleiden, hoe meer zij verlegen raakten. Eindelijk befloten zij van den nood eene deugd te maken en Hem, op den man aan, af te vragen, voor wien Hij wilde gehouden zijn. Maar wie noemt het onwaarfchijnlijk, dat het, eer zij dit befluit genomen hadden, dag was geworden? Zoo zegt dan LUCAS evenzeer de waarheid als MATTHEUS en MARCUS, en de berigten der drie Euangeliften zijn volkomen vereffend.

Maar de geloofwaardigheid dezer fchrijvers zult gij, vertrouw ik, nog meer zien uitkomen, wanneer wij nu ook letten op hetgeen JESUS al verder ondergaan heeft, eer Hij naar PILATUS geleid werd. Men deed Hem andermaal binnen roepen. De Hoogepriester fprak Hem aan: en wijl die, volgens overleg met geheel de zaamgevloeide menigte van 's Heilands vijanden, het woord voerde, zegt LUCAS, dat dit door hen gezamenlijk gefchiedde. Aan den anderen kant onderscheidt die Euangelift de twee verfchillende vragen, welke beide de anderen tot één brengen. Ook vermeldt

meldt hij een gezegde van JEZUS, hetwelk de vereniging dezer vragen hen belette te boeken, bij al- dien zij er kennis van gedragen hebben. Doch de hevige taal, waarmede CAJAFAS heeft aangevangen, deelt MATTHEUS alleen ons mede, terwijl MARCUS en LUCAS die onaangeroerd voorbijgaan: gene, vol- gens de gewoonte van bekorting, welke men dikwijls bij hem ontdekt; deze, wijl dezelve met het door hem onvermeld gelaten stilzwygen van JEZUS in zoo verre verbonden was, als de hartstogtelijkheid der toespraak zich daaruit alleen verklaren liet. De Hoo- gepriester begint dan met woorden, die de verlegen- heid kenmerken, waarin hij met zijnen aanhang zich bevindt. *Ik bezweer u*, zegt hij, *bij den levenden God, dat gij ons zegt, of gij zijt de CHRISTUS.* Het is even als herhaalt hij dat bittere woord, door de Joden in den voorhof van SALOMO gesproken (*Joann. X: 24*): *Hoe lang houdt gij onze ziele op? Indien gij de CHRISTUS zijt, zeg het ons vrij uit!* Nu voegt JEZUS aan hem en zijne overige vijanden toe: *Indien ik het u al zeide, gij zoudt het immers niet gelooven. Maar indien ik ook al vroeg, gij zoudt mij immers niet antwoorden of loslaten.* Zoo voert Hij eene taal, waarin men met DE WETTE en WEISZE alleen ongepastheid vinden kan, wanneer men zich eene deftige vergadering en een verhoor in den behoorlijken vorm voorstelt. Ook verdient LUCAS niet, dat men met OLSHAUSEN hem van onnaauwkeu- righeid beschuldige, wijl hij nu vs. 69 van vs. 66 afscheidt. Hetgeen JEZUS op dit zeggen aanstonds volgen liet, is geene voorspelling van de toekomst, als waardoor hij *thans* zijne zaak toch niet verdedi-

gen kon. Evenmin spreekt hij hier, om het door CAJAFAS gevraagde te beamen en tevens te bevestigen, dat hij voor de waarheid uitkomt. Neen, hij beaamt het slechts, wat den klank der woorden betreft; maar voor het overige verklaart hij zich voor een' geheel anderen CHRISTUS, dan de hoofden des volks meenen, dat er komen zal. Waarschijnlijk zijn het letterlijk zijne eigene woorden, welke MATTHEUS ons aldus overbrengt: *Gij hebt het gezegd; doch Ik zeg u: van nu aan zult gij zien den zoon des menschen zittende ter regter [hand] der kracht [Gods] en komende op de wolken des hemels.* Bijzonder bekort zich hier weder LUCAS, daar hij van *het komen op de wolken des hemels* geen gewag maakt. Maar hierbij lijdt de lezer geen wezenlijk gemis, wijl JEZUS door het *zitten aan de regterhand Gods* zijne bedoeling reeds genoegzaam uitdrukt. Wij treffen, namelijk, zoo wel in het eene, als in het andere eene zinnebeeldige taal aan, waardoor hij den Zoon van God, die bij zijn volk slechts als de zoon des menschen doorgaat, en dus zich zelve als den Heer der zedelijke wereld en alzoo als den geestelijken en hemelschen CHRISTUS beschrijft, tegen den vleeschelijken en aardfchen MESSIAS overgesteld, waaraan zijne vijanden denken. Ik geef dus ook STRAUSS gelijk, daar hij het afkeurt, dat OLSHAUSEN het *van nu aan* bij MATTHEUS alleen tot *het zitten aan de regterhand Gods*, en niet tot *het komen op de wolken des hemels* betrekkelijk maakt. Doch gij ziet tevens, hoe verkeerd WEISSE oordeelt, als hij wil, dat deze beide uitdrukkingen hier buiten zamenhang staan. Intuschen was de hooge Profetentaal van JEZUS voor CAJA-

FAS en zijnen aanhang, hoezeer zij hunne woede opwekte, nog niet beslissend genoeg. Die onregtvaardige regters vragen Hem dan ten tweede, door den mond van den Hoogepriester, op den toon van verachting: *Gij zijt derhalve de zoon van God?* Zij bedoelen dien zoon van God bij uitnemendheid, welke zij verwachten, dat als hun *Messias* verschijnen zal. En JESUS beaamt het weder zoo, dat Hij den ingebeelden zoon van God van den wezenlijken onderscheidt. Nu verhalen ons de Euangelisten de taal van verontwaardiging, waarin de hoofden des volks uitbraken. LUCAS is hier verreweg de kortste: waarom? weten wij niet; maar in hetgeen hij meldt ligt toch het overige opgesloten. Zulken mogen zich aan zijne onvolledigheid ergeren, die hier met STRAUSS de *pleg-tige Akte der veroordeeling van JESUS voor het Joodsche gerigt* meenen te vinden. Doch ik moet het op nieuw zeggen: wij hebben hier geen gerigt of raadsvergadering. Het is dezelfde onwettige zamenkomst der meeste leden van het Sanhedrin, die ik reeds meermalen beschreven heb. Zij kunnen het dus ook niet in gedachte nemen, om een regterlijk vonnis te vellen, maar trachten alleen het plan ten uitvoer te brengen, waartoe zij hebben zaamgespannen. Evenwel stellen zij zich zoo aan, als of zij het nu eerst bevinden, dat de Nazarener sterven moet. Maar, wijl zij te voren zijnen dood reeds gezworen hebben, is het louter huichelarij, waarmede zij zich ophouden. In die huichelarij gaat CAJAFAS de aanwezigen voor, als hij, onder het voorgeven van verontwaardiging, zijnen tabberd scheurt. Daardoor gedreven, vaart hij in dezer voege uit: *Hij heeft*

[God] *gelasterd: wat hebben wij nog getuigen noodig? zie, nu hebt gij zijne [Gods] lastering gehoord! Wat dunkt u?* En oogenblikkelijk daarop blijkt alweder, dat hier niets anders, dan een zamenmengfel van aanzienlijk gefpuis bijeen is. Er ontftaat aan alle kanten een woest en bloedgierig gefchreeuw: *Hij is des doods fchuldig, of Hij verdient niet langer, dat Hij leve.* Zoo roept men met hellsche vreugde, terwijl men nu toch iets heeft, om zijn geweten en des needs het gemeen te kunnen paaijen. Dat de hoofden des volks zich in deze oogenblikken niet ontzien, om zelve Hem te bespuwen, en met vuisten te slaan, en andere mishandelingen aan te doen, mogen wij met DE WETTE, WEISZE en anderen niet ontkennen. Hetgeen MATTHEUS nog onbessist laat, stelt MARCUS buiten twijfel, door tusschen de eene foort van wreedaards en de andere, welke hij de *dienaars* noemt, onderscheid te maken. Ook dit wordt door STRAUSS erkend: alleenlijk stemt hij in met SCHLEIERMACHER, die het voor onwaarschijnlijk houdt, dat de Raadsheeren zich zulk een onwaardig bedrijf zullen veroorloofd hebben. Maar wien kan dit bevreemden, als hij denkt, dat er onder die hoog verhevene mannen geweest zijn, die laag genoeg waren, om eerst zelve naar *Getzemané* mede te gaan en vervolgens even als het gepeupel den Gekruisigde te beschimpen? Zij meenden ook, gelijk door GROTIUS reeds is opgemerkt, dat jegens iemand, die des doods waardig was, alles vrijstond. En verschilde het wel zoo veel, dat de Hoogepriester (*Hand. XXIII: 2*) PAULUS op den mond deed slaan, omdat hij gezegd had: *Ik heb met alle goed geweten voor God gewandeld*

deld tot op dezen dag! Ik wil nu niet op nieuw herhalen hetgeen boven van het ongeregelde dezer samenkomst gezegd is, en waardoor ook hier alle bedenking vervalst. Evenwel werd JEZUS spoedig achteraf geleid en weér aan de dienaars in handen gegeven, daar er nog moest beraadslaagd worden, hoe men het zou aanleggen, om Hem ter dood te brengen. Terwijl dit dan boven geschiedde, pleegde men beneden in den binnenhof aan Hem weér allerlei moedwil. Bepaaldelijk zegt MARCUS, dat *de dienaars Hem kinnebakslagen gaven*, en dit moeten wij ook uit het verhaal van MATTHEUS besluiten. Eigenlijk stippen de Euangelisten de bedrevene gruweldaden slechts met een enkel woord aan, en hebben nu ook den schijn, dat de een aan het gemeen toeschrijft hetgeen volgens den ander' de Grooten gedaan hebben. Doch als ik mij de zaak juist voorstel, dan volgden de dienaars hunne Overheden in alles na, en deze hadden weér een dergelijk boosaardig spel gedreven, als waarmede hunne dienaars begonnen waren, toen zij JEZUS na het hooren der getuigen bewaakten. Het waren mishandelingen, zoo als het geweld den ongelukkige gewoonlijk lijden deed, of die thans een' ieder het eerst moesten invallen. En verwondert zich iemand, dat er bij de Euangelisten geen enkel woord voorkomt, hetwelk JEZUS aan zijne beulen heeft toegevoegd; dan moet ik op mijne beurt vragen, wat Hij dan toch met spreken zou gewonnen hebben. Ook hier heeft STRAUSS derhalve geen' grond voor zijn gevoelen, dat men uit de toepassing van het Oude Testament op den *Messias* verhalen heeft gemaakt van hetgeen niet gebeurd was. Of zou het

kwaad vermoeden opleveren, dat JESUS voor en na zijne zoogenoemde veroordeeling gezegd wordt gehoord en bespot te zijn? Brengt dan de onmenschelijkheid, welke oudstijds groot en klein jegens de voorwerpen van algemeenen haat betoonde, zulks niet van zelf mede? Doch lang duurde het niet, dat de dienaars hunne gruweldaden voortzetten. Bij de hoofden des volks was spoedig het besluit genomen, om JESUS bij PILATUS als een oproermaker, die naar eene Koningskroon stond, aan te geven en zijnen dood te eischen. Zij kwamen dan naar beneden, deden Hem op nieuw de boeijen aan, waarvan Hij ontslagen was geweest, en leidden Hem naar het regthuis.

Zie daar, Vriend! hoe ik mij de zaak voorstelle. Maar nu is de brief zoo verbazend lang geworden, dat ik verlegen ben, om er nog iets bij te voegen. Binnen kort zal ik wel eens vernemen, of ik u overtuigd heb. Vaarwel.

W. A. VAN HENGEL.

V I J F D E B R I E F.

Leyden, 10 Junij 1839.

Waarde Vriend!

Gij hebt, vertrouw ik, wel gezien, dat het mij om iets meer te doen is, dan dat gij zegt: deze denkt er dus, en gene denkt er zoo, en VAN HENGEL denkt er weêr anders over. Ik houd dat voor een ongelukkig zeggen, hoe dikwijls men het ook hoort. Als het niet verder kan gebragt worden, helpt het waarlijk niet veel de uitlegkunde te beoefenen, en moet men hun gelijk geven, die den Bijbel een' wasfen neus noemen. Dat er plaatsfen zijn, waaromtrent men niet tot zekerheid komen kan, omdat taalkunde, geschiedkunde, oudheidkunde ons in de steek laten, geef ik gereedelijk toe: maar van het getal, hetwelk men daartoe rekent, geloof ik, dat wij gerustelijk drie vierde, zoo niet meer, kunnen aftrekken. Dit zij ook van de verhalen gezegd, waarover ik u mijne gedachten heb medegedeeld. Maar uit dien hoofde
vat

vat ik nog eens de pen op. Gij houdt het daarvoor, schrijft gij mij, dat ik mijn pleit tegen STRAUSS voldongen zou hebben, had ik maar de zwarigheden weggenomen, die men zou kunnen beweren, dat *het Euangelie van JOANNES* oplevert. Vooral hindert het u, dat er bij dezen schrijver (Hoofdst. XVIII: 12—25) geheel andere berigten voorkomen, dan bij MATTHEUS, MARCUS en LUCAS. En ik gevoel zelf, dat ik hier en daar van vooronderstellingen ben uitgegaan, van welke bewijs kan gevorderd worden. Ik deed zulks echter in het vertrouwen, dat gij daarover geene bedenking maken zoudt. Doch nu gij verlangt, dat ik bij dit punt nog eens opzettelijk met u stilsta, wil ik u ook deze dienst niet weigeren. Hadt gij STRAUSS gelezen; het zou u gebleken zijn, dat ik zijn boek ook hier niet behoef ter zijde te leggen.

Vooreerst verwondert die schrijver zich dan daarover, dat in het vierde Euangelie het beslissend verhoor van JEZUS geheel en al met stilzwijgen voorbijgegaan en daarvoor een ander in de plaats gesteld wordt, hetwelk geene slotfom opleverde. Nog veel verder gaat WEISZE (1), daar hij het berigt van dezen Euangelist voor een ongerijmd verdichtfel houdt, hetwelk aan het kwalijk verstaan van hetgeen in *Gethsemane* is voorgevallen, grootendeels zijnen oorsprong te danken heeft. Nu zij het laatstgenoemde enkel en alleen uit de lucht gegrepen, zoodat niet ligt iemand daarvan een bezwaar maken zal; het is toch inderdaad een zonderling verschijnsel, dat wij van die bijzonderheden, welke MATTHEUS, MARCUS en LUCAS me-

(1) I B., S. 452, 453; II B., S. 296, 297.

mededeelen , bij JOANNES geen woord gerept vinden , en hier omgekeerd de vermelding van gebeurtenissen aantreffen , welke bij de drie andere Euangelisten te vergeefs gezocht worden. Wilde men dit met eene reeks van uitleggers daaruit verklaren , dat JOANNES ten doel heeft gehad de verhalen dier Euangelisten aan te vullen ; men zou zich met een gevoel behelpen , hetwelk , hoezeer ook door velen aangeprezen , volstrekt niet vol te houden is. En iets betefs weet ik waarlijk niet in het midden te brengen , wanneer men het zoo begrijpt , dat JEZUS in den nacht door den Joodschen Raad ordelijk verhoord en veroordeeld is geworden. Van dit begrip gaan dan ook STRAUSS en WEISZE uit. Maar hoe geheel verandert de zaak , als men stellen mag , dat wij hier alleen aan de zamenscholing eener talrijke partij te denken hebben , die buiten wet en orde op JEZUS aanhield , om Hem eene bekentenis af te persen , waarmede zij zich bij de wereld verdedigen kon , wanneer zij Hem aan het leven tastte ! En nu zou ik mij zeer bedriegen , zoo ik in mijne vorige letteren niet bewezen had , dat wij er ons die gedachten van vormen moeten. MATTHEUS , MARCUS en LUCAS blijven derhalve zich zelve daarin gelijk , dat zij den lezer bezig houden bij hetgeen de groote meerderheid der Raadsleden , van dat zij den aanslag gemaakt had om JEZUS in stilte te vatten en te dooden , tegen Hem bedreven heeft tot aan zijne wegvoering naar PILATUS toe. JOANNES vergenoegde zich het besluit , dat de overheden , door CAJAFAS opgewekt (Hoofdst. XI : 47 vv.) , in de volle vergadering genomen hadden , met deszelfs gevolgen te berigten : en bleek het hieruit , dat
het

het doodvonnis geflagen was; hij kon de vertooningen van regtvaardigheid, die er des nachts gemaakt waren, dan gerust met stilzwijgen voorbijgaan. Alleenlijk kwam hem het eerste wedervaren van JEZUS in 's Hoogepriesters Paleis, waarvan hij bijzondere kennis droeg, te merkwaardig voor, om het niet mede te deelen. Doch zoo verre was hij er af van dit als een' plegtigen regtshandel voor te stellen, dat hij alleen van dien Hoogepriester gewag maakte, zonder ergens van Raadsheeren te reppen: iets, hetwelk door STRAUSS zelven niet onopgemerkt gelaten is.

Zoo neemt het dan de geloofwaardigheid der Euan-geliën niet weg, dat JOANNES van hetgeen MATTHEUS, MARCUS en LUCAS ons berigten, stilzwijgt en daarvoor geheel iets anders verhaalt. Nopens die ééne bijzonderheid, dat PETRUS zijnen Meester verloochend heeft, komen zij alle vier overeen: en verklaart gij hun zeggen, dat zulks driemaal gefchied is, zoo als ik in mijne vorige gemeld heb, dat het mijns inziens verklaard moet worden; dan vervallen, meen ik, ook de bedenkingen, welke hiertegen door STRAUSS gemaakt zijn. Doch het is nu de vraag, waar die verloocheningen zijn voorgevallen. In het Paleis van ANNAS? Dan moet ook daar de ondervraging van JEZUS met derzelve gevolgen, waarvan JOANNES (vs. 19—23) berigt geeft, hebben plaats gegrepen. En zoo oordeelden nog onlangs FRITZSCHE, HASE, NEANDER en OLSHAUSEN. Hiermede stemde WEISZE, offchoon niet zonder twijfeling, insgelijks overeen. Dit deed ook STRAUSS in de *eerste uitgave* van zijn *Leben JESU*; maar in de *tweede* neigde hij tot het gevoelen, dat wij aan het Paleis van CAJAFAS te denken

ken hebben en daarbij bleef hij in de *derde*. Ik voor mij durf gerust verder gaan en het hoogst willekeurig noemen, zich hier een ander Paleis, dan dat van CAJAFAS, voor te stellen. Denkt men toch aan dat van ANNAS, dan moet men beginnen met te zeggen, dat MATTHEUS, MARCUS en LUCAS verbijsterd zijn geweest. Deze verhalen toch eenstemmig, dat PETRUS zijnen Meester in het Paleis van CAJAFAS verioochend heeft. Doch als men de zaak naauwkeurig beschouwt, dan komt JOANNES daarmede overeen. Zie, bid ik u, eens, wat hij vs. 24 berigt! Volgens den Staren-Bijbel vinden wij daar de tusschenrede: *ANNAS dan had hem gebonden gezonden tot CAJAFAS den Hoogepriester*. Neem nu aan, dat de Onzen 's mans meening wel begrepen hebben, of laat de haakjes weg, tusschen welke deze aantekening door hen is ingevoegd, werp met GRIESBACH en andere het woordje *dan* uit den tekst, vertaal het Grieksch op deze wijze: *ANNAS zond Hem gebonden tot CAJAFAS den Hoogepriester*; in allen gevalle toont die aantekening onwedersprekelijk, dat al, wat er nu volgt, in het Paleis van CAJAFAS gebeurd is. Het kan derhalve niet anders, of daar moet PETRUS den Meester bij herhaling verloochend hebben. Hetzelfde leert ons vs. 28 het zeggen: *zij dan leidden JEZUS van CAJAFAS in het regthuis*, waar de woorden *van CAJAFAS* buiten twijfel op die van vs. 24 slaan en verklaard moeten worden *uit het Paleis van CAJAFAS*; even gelijk vs. 13 door *tot ANNAS* niets anders te kennen wordt gegeven dan *naar het Paleis van ANNAS*. Merk dus ook in het voorbijgaan op, hoezeer deze Euangelist hen tegenspreekt, die het zoo voor-

stel-

stellen, als of er des morgens eene vergadering van den Raad in den tempel gehouden zij! Doch laat ons niet afdwalen! Zooveel hebben wij gezien, dat hetgeen JOANNES ons van vs. 25. af verhaalt, nergens elders dan in het Paleis van CAJAFAS is voorgevallen. Maar lees nu nog eens den aanhef van dat vers! Daar zegt de Euangelist: *En SIMON PETRUS stond en warmde zich.* En wat dunkt u? moet men zich niet in allerlei bogten wringen, wanneer men niet erkent, dat PETRUS hier gezegd wordt zich bij *hetzelfde vuur* te warmen, hetwelk wij vs. 18 lezen, dat de huis- en geregtsdienaars om de koude hebben aangestoken? Ja is het niet zonneklaar, dat de woorden: *En SIMON PETRUS stond en warmde zich* op het slot van dat vers; *PETRUS stond bij hen en warmde zich*; terugwijzen? De schrijver hervat, namelijk, den draad der rede, dien hij vs. 19 had laten slippen, om het voorgevallene met JEZUS bij zijne verschijning voor den Hoogepriester tuschenbeiden mede te deelen. Doch daaruit volgt dan buiten eenige bedenking, dat PETRUS zich nergens elders aan de verloochening van JEZUS heeft schuldig gemaakt, dan in *het Paleis van CAJAFAS*. En dus is daar ook alles geschied, wat wij vs. 19—23 vinden opgeteekend. Of zullen wij mogelijk zeggen moeten, dat ANNAS en CAJAFAS een gemeen binnenhof gehad hebben, hetzij ze zamen hetzelfde Paleis of aan elkan- der grenzende Paleizen bewoonden? Zoo dacht CA-SAUBONUS met eene menigte Uitleggers van vroeger en later tijd. Maar ik kan het aan STRAUSS niet ten kwade duiden, dat hij deze opvatting verwerpt. Zij is verre gezocht, zonder eenigen grond te hebben,
 waar-

waarop zij steunt, en tevens onvoldoende om de Euangelisten onderling in overeenstemming te brengen. Dit kan alleen geschieden, wanneer wij stellen, dat JESUS, eene poos bij ANNAS vertoefd hebbende, naar CAJAFAS gevoerd en dat nu al, wat zoo wel door JOANNES, als door de drie anderen gemeld wordt, gebeurd is in het Paleis van dezen Hoogepriester.

Tot dusverre liet ik mij, mijn Vriend! over de aanteekening van JOANNES, die vs. 24 voorkomt, niet verder uit, dan het beloop mijner redenering vorderde: maar nu moet ik mij daarover breedvoeriger verklaren. Ik zie het derhalve voor niets meer dan een noodshot aan dit vers tusfchen twee haakjes te zetten. Menigvuldig mogen al, zoo gij wilt, de tusfchenredenen in den Bijbel zijn; maar eene tusfchenrede van die foort herinner ik mij niet ergens gevonden te hebben. Evenmin kan ik er mijn zegel aan hechten, dat men het Griekfche woord, hetwelk hier voorkomt, met onze Overzetters *had gezonden* vertaalt. Al volgen hierin de latere Uitleggers, ook KUINOEL, LUCKE, DE WETTE, hetzij met geheele of halve toefstemming, de vroegere na; al tracht een man als WINER (1) dit met het taaleigen overeen te brengen; al laat STRAUSS het insgelijks gelden; ik houd het voor niets anders dan kunstenaarij, welke tegen het spraakgebruik aandruischt. Wordt in het Nieuwe Testament de *onbepaalde tijd (Aoristus)* voor den *meer dan volmaaktten* gebezigd; dan geschiedt zulks daar, waar wij in onze moedertaal den *onvolmaaktten* ge-

(1) *Grammatik des neutest - sprachidioms.* IV Aufl. S. 251.

gebruiken kunnen. Het geschiedt, wanneer een Schrijver zich van een werkwoord bedient, welks *meer dan volmaakte tijd*, om niet te stout te spreken, zelden of nooit in deze boeken voorkomt. Doch die gevallen zijn ook veel zeldzamer, dan men doorgaans denkt. Zie de door WINGER aangehaalde plaatsen naauwkeurig na: en ik laat het gerust aan uwe beslissing over, of de meeste niet kwalijk verstaan zijn, en wij op de overige niet moeten toepassen hetgeen ik daar zoo even gezegd heb. Maar zie nu ook eens, of het werkwoord, welks *onbepaalden tijd* wij *Joann. XVIII: 24* aantreffen, in *den meer dan volmaakten tijd* niet zeer gebruikelijk zij: en oordeel dan, of wij hier wel eene verwisfeling van die twee tijden mogen aannemen! Neen, wij moeten ons aan denzelfden *onvolmaakten tijd* houden, die in het voorgaande door *vroeg, gaf, antwoordde* staat uitgedrukt, en dus *had gezond* in *zond* veranderen. Dit klemt nog te meer om het voegwoordje *dan*, hetwelk gij niet gelooven moet, dat er staan kan, indien de *onbepaalde tijd* voor den *meer dan volmaakten* gesteld is, of indien hier eene tusscheprede aanvangt. In dit geval moest er, volgens bestendig gebruik, of geen voegwoordje voorkomen, of een ander, het zij *want* (*γὰρ*), het zij *nu* (*δέ*). Daar en daar alleen wordt zoo wel door JOANNES, als door de schrijvers van het Nieuwe Testament *dan* gebezigd, waar zij een afgebroken verhaal weder opvatten, of een niet afgebroken voortzetten. Als bewijzen kunnen hier dienen *Joann. IV: 45, 46; VI: 24; IX: 24; XI: 3, 31; XIII: 12*. Maar mogelijk moet men dit *dan* als onecht uit den tekst uitwerpen? Zulks deden zeker de laatste
uit-

uitgevers, SCHOLZ en GOESCHEN, zoo wel als GRIESBACH, en door schriftverklaarders als LUCKE en DE WETTE wordt het goedgekeurd. Ook ontbreekt het niet aan oude boeken, waarin dit voegwoord niet voorkomt, of daarvoor *nu* (δέ) staat. Doch niets is duidelijker, dan dat van vroegeren tijd af vele Bijbelvertalers en afschrijvers het weggelaten, of met een ander verwisfeld hebben, omdat zij er mede verlegen zaten. En weegt men de getuigenissen tegen elkander op; dan pleiten, over het geheel genomen, de beste er voor, om het te behouden. Ja al waren deze minder in getal, wij zouden er toch geloof aan geven moeten; daar het niet te denken valt, dat men een woordje, hetwelk wezenlijke moeilijkheid baren kon, willekeurig in den tekst ingevoegd, of voor een veel gemakkelijker verruild zou hebben. Lees derhalve hier zonder te twijfelen: *ANNAS dan zond hem gebonden tot CAJAFAS den Hoogepriester!*

Maar nu, zult gij zeggen, wordt de zwaarigheid nog grooter. Ik erken het, mijn Vriend! als wij deze aantekening hier staan laten. En wat dan? vraagt gij. Zouden wij met SEMLER (1) en anderen gissen mogen, dat zij door den eenen of anderen lezer aan den kant van zijn exemplaar gesteld en van daar in den tekst opgenomen is? Wie zou dan zoo onhandig zijn geweest, om haar juist op eene plaats te zetten, waar zij hinderde? Ik zeg nu nog niet, dat er geen de minste reden bestaat, om dezelve voor onecht te verklaren. Beter laat het zich hooren, dat dit vers hier moet uitgeligt en tusschen vers 13 en

14

(1) *Paraphrasis et notae in Euang. Joh.*

14 ingevoegd worden. Zoo dacht, om anderen niet te noemen, reeds ERASMUS, een man van een oordeelkundig vernuft, zoo als weinigen. Doch de overplaatfing met VENEMA (1) tusfchen vers 14 en 15 te doen, is om meer dan ééne reden nog verkieslijker. Nu behoef ik u niet te zeggen, dat zulk eene overplaatfing wel eens het eenige hulpmiddel ter verbetering van fouten is, welke door de affchrijvers begaan zijn. Ook in ons Vaderland, weet gij, zijn daarover geheele verhandelingen in het licht gekomen. En om proefondervindelijk te zien, dat ook het Nieuwe Testament van gemelde flordigheid geleden heeft, hebt gij de aantekeningen van GRIËSBACH op *Rom. XVI: 25—27*; *2 Cor. I: 6*; *Phil. I: 16, 17*; *2 Joann. VI* enz. maar te raadplegen, zonder dat het hier onderscheid maakt, of gij met hem al of niet overeenstemt. Het is zoo, daar wijken de Handschriften en andere overblijffels der Oudheid van elkander af, terwijl men *Joann. XVIII: 24* geen verschil, dat naam mag hebben, aantreft. Maar zou het daarom ongelooflijk zijn, dat er een misflag begaan is? Stel eens: de gemeente van *Efese* of eene andere ontvangt dertig, veertig, vijftig jaar na den dood van JEZUS het Euangelie van JOÁNNES! Natuurlijk zorgt zij, dat er affchriften van gemaakt worden, ook om die naar andere landschappen of steden van *Klein-Azië* te verzenden. Op haren last fchrijft dan zeker iemand het boek netjes af. Doch bij vergisfing slaat die de woorden: *ANNAS dan zond hem gebonden tot CAJAFAS den Hoogepriester* over, misfchien om dat het

(1) VERSCHUIRII *Opuscula*. p. 375.

het woord CAJAFAS, daar het hier nu driemaal achtereen voorkomt, hem misleidt. Naderhand ontdekt hij den beganen misflag. Wat dan nu gedaan? De Oudheid wilde niet, dat er in stukken van blijvende waarde geklad werd. Hij voegde daarom het overgeflagene te dier plaatse in, waar het nu voorkomt. Ook liet de *Corrector*, toen hij het exemplaar nazag, het liever zoo staan, dan eene verandering te maken, die het boek te zeer misvormen zou. Nu werden er naar dit affchrift van tijd tot tijd al meerdere vervaardigd. Zoo plantte de fout zich verder en verder voort. Eindelijk veroorzaakte het verloren gaan van het oorspronkelijke, dat die algemeen werd. Was er nu in den loop der eeuwen nog de een of ander, welke dezelve verbeterde, hij deed het alleen bij gisfing, zonder daarvoor gezag te hebben, en vond dus weinig navolgers. En dit is de reden, dat er heden ten dage in de overblijffels der Oudheid bijna geen spoor van te vinden is, dat hier eene vergisfing heeft plaats gehad. Zie daar, v. p.! hoe ik mij de zaak voorstelle. Niet, als of ik beweren wil, dat zij zich zoo heeft toegedragen. Neen, ik zocht u alleen te toonen, dat ik mij met geene onmogelijkheid ophoude. Ik volgde daarbij hetgeen wij uit HUG (1), BERTHOLDT (2) en anderen weten, dat het gebruik der eerste Christenen medebragt. Voorts zult gij, onder geleide van GRIESBACH, de oudste vertalingen en

(1) *Einkl. in die Schriften des N. T. T. I. S. 87 ff.*

(2) *Historisch - Kritische Einleit. in sämmsl. Kan. und Apocr. Schriften des A. und N. T. Th. II. S. 403 ff. 415 ff.*

en Kerkvaders te dikwijls onderling of met de Handschriften vergeleken hebben, om er niet volkomen van overtuigd te zijn, dat er *van de vroegste tijden af* reeds fouten in de Exemplaren van het Nieuwe Testament zijn ingeslopen. En alles zaamgenomen, zult gij mij toegeven, dat de vermelde gisfing die minachting niet verdient, met welke zij niet alleen door STRAUSS, maar ook door alle hedendaagfche uitleggers verworpen wordt.

Doch ik durf hooger en toon aanslaan. Bedrieg ik mij niet, dan zijn er verscheiden redenen, die volstrektelijk schijnen te gebieden, dat wij die gisfing aannemen. Sla het oorspronkelijke eens op! Dit zal u te hulp komen, om mij spoediger te verstaan. Maar ook zonder hetzelfde en alleen bij het inzien van onze gewone Overzetting geloof ik, dat mijne meening zich zal laten begrijpen. Ik begin dan met het woordje *eerst* vs. 13. Dit behoort in den historifchen stijl een *ten tweede* achter zich te hebben, of althans een gezegde, waarin *ten tweede* ligt opgefloten. Zoo is het, bij voorbeeld, *Matth. X: 2, Handd. XXVI: 20*. Maar altijd zoekt gij in onze plaats zoo iets te vergeefs, ten zij gij vóór het berigt nopens PETRUS vs. 15, volgen laat: *ANNAS dan zond Hem gebonden tot CAJAFAS den Hoogepriester*. Niet minder wordt zulk eene verplaatfing door al wat er voorgeat gevorderd. Zie toch eens, of wij van vs. 12 af niet aldus vertalen moeten: *De bende dan, en de Overfte over duizend, en de dienaars der Joden namen JESUS gezamenlijk, en bonden Hem, en leiden [Hem] eerst tot ANNAS heen*. Ik laat hier met LACHMANN, op gezag van zeer voorname overblijffels der Oudheid, het voor-

naam-

naamwoord *hem* eenmaal uit den tekst weg en verbind, door verandering van een scheidteeken, de beide verzen zeer naauw aan elkander. Het is dus evenveel, als of JOANNES geschreven had *en bonden en leidden Hem henen*. Op dezelfde wijze moet men ook elders te werk gaan, onder anderen *Luc. XXII: 54*, waar de schrijver zeggen wil: *Na dat zij Hem nu gegrepen hadden, leidden zij [Hem naar Jeruzalem] en leidden [Hem] binnen, in het huis enz.* Gij zult mij, vertrouw ik, gelijk geven. En al behieldt gij bij JOANNES ook het voornaamwoord, dit zou geen wezenlijk verschil maken. Doch ga nu eens verder! Lees het volgende: *want hij was schoonvader van CAJAFAS, welke deszelyen jaars Hoogepriester was. CAJAFAS nu was de geen, die den Joden geraden had, dat het nut was, dat tén mensch voor het volk stierye.* Zoo breekt de schrijver zijne rede af, deels om aan te wijzen, wat de bende er toe bewogen hebbe, dat zij JEZUS het eerst naar ANNAS bragt; deels om den lezer eene vroegere aantekening (*Joann. XI: 49, 50*) te herinneren en dus den Hoogepriester als den man voor te stellen, van wien niets goeds te wachten was. Maar is de samenhang nu niet gestoord, ten zij wij hier terstond achter zetten: *ANNAS dan zond Hem gebonden enz.?* Kwam het wel te pas CAJAFAS als de hoofdperfoon van het bedrijf in te voeren, zonder er bij te zeggen, dat JEZUS van ANNAS tot hem geleid is? Moest een man van gezonde herfenen niet gezien hebben, dat hij den lezer in de war zou helpen, zoo hij er dit niet bijvoegde? Doch zet ik vs. 24 tusschen het 14 en 15 vers in, dan vraag ik u, of de woorden

den niet één voor één aanduiden, dat zij daar behooren te staan. Let eens op het deelwoord *gebonden* in den meer dan volmaakten tijd! Het kan kwalijk iets anders beteekenen dan *zoo gebonden, als Hij was*. En al maakt gij van vers 24 eene tusschenrede, evenwel voegt dit niet achter een verhaal, dat JESUS in het verhoor en dus voor een' tijd van de boeijen ontslagen was geweest. Wildet gij met GROTIUS beweren, dat het deelwoord hier gezet was ter opgave van de reden, waarom PETRUS zijnen Meester verloochende; dan zoudt gij vergeten zijn, dat de leerling zich daaraan ook reeds vroeger had schuldig gemaakt. Neen, dan alleen heeft het *zoo gebonden als Hij was* kracht en nadruk, wanneer wij vs. 24 aan vs. 12 zoo nabij brengen, dat dit zeggen op het voorgaande *en bonden Hem* kan terugslaan. Dan alleen is men met *den onbepaalden tijd* niet verlegen, maar schrijft men in onze moedertaal *zond* in plaats van *had gezonden*, gelijk wij gezien hebben, dat door het spraakgebruik vereischt wordt. Wat zal ik noemens het voegwoordje *dan* aanmerken? Als er geene verplaatsing geschiedt, moet het, gelijk ik meen, dat voldoende gebleken is, worden uitgeworpen, en zulks tegen de regelen van kritiek: maar bij die verplaatsing is het onmisbaar, daar het nu de rede op deze wijze zamenknoopt: *zij leidden [Hem] eerst tot ANNAS heen — — — vervolgens zond Hem ANNAS gebonden*. Gij bemerkt, ik geef aan het Grieksch (*οὐν*), dat de Onzen door *dan* vertaald hebben, de beteekenis, welke het op de meeste plaatsen van dit Evangelie heeft. Maar er is nog iets, dat gij mischien niet hebt opgemerkt. JOANNES pleegt op zine

sne-

sneden, die met het woordje *maar* of *nu* ($\delta\acute{\epsilon}$) aanvangen, zulke te laten volgen, aan welker hoofd *dan* ($\omicron\upsilon\upsilon$) te lezen staat. Elk Hoofdstuk van zijn boek kan u daarvan de bewijzen geven. Somwijlen treffen wij achter elkander twee zinsneden aan, die met *maar* of *nu* ($\delta\acute{\epsilon}$) beginnen. Maar nergens komt dit, zoo ver ik weet, bij den aanhef driemaal voor. En zulks zou echter vers 14, 15 en 16 het geval zijn, bijaldien wij geene verandering maken. Doch wie zal het waarschijnlijk achten, dat JOANNES zich hier van eene hem zoo ongewone schrijfwijze bedient? Bij wien moet het zich niet aanprijzen, wanneer wij, door vers 24 tusschen vers 14 en 15 te zetten, het zonderling verschijnsel, dat hij hier van een bestendig gebruik afwijkt, geheel wegnemen? Wat zeg ik? door die verandering wordt deze plaats aan andere gelijk, waarin er tweemaal met *maar* of *nu* ($\delta\acute{\epsilon}$) begonnen is en daarop, bij eenen nieuwen aanhef, *dan* ($\omicron\upsilon\upsilon$) volgt, zoo als Hoofdst. XI: 4—6, XI: 14—17, XIX: 19, 20. Inzonderheid noem ik Hoofdst. XI: 1—3, wyl de stijl daar juist denzelfden gang als hier heeft, wanneer vers 24 tusschen vers 14 en 15 wordt ingevoegd. Derhalve schijnt het spraakgebruik van den Euangelist ons het doen van die invoeging uitdrukkelijk te gebieden. Doch ik heb nog niet geëindigd. Mijns inziens kan vs. 24 op zijne plaats niet blijven, maar moet vers 19 volstrekt voorafgaan, zal dit vers geen' onzin opleveren. Daar begint de schrijver zijn verhaal op deze wijze: *De Hoogepriester dan vroeg JESUS*. Maar wie is nu die Hoogepriester? ANNAS? Onmogelijk. Nergens staat er in het enkelvoud en met het bepalend lidwoordje

de

de Hoogepriester, dan ten aanzien van den man, die werkelijk deze waardigheid bekleedde. Had OLSHAUSEN beter opgeler; dan kon hij gezien hebben, dat GROTIUS dit reeds leert. Ook wordt ANNAS vs. 12 uitdrukkelijk van den Hoogepriester onderscheiden. Het is dan buiten twijfel CAJAFAS. Doch zoo komt gij in de onvermijdelijke noodzakelijkheid, om er *het zenden van JEZUS naar dien Hoogepriester* voor te zetten. Al gaf ik eens toe, dat men in den *meer dan volmaakten tijd* vertalen kan *had gezonden*; dan moest ik dit nog zeggen. Of wat zou vs. 24 in dit geval toch anders beduiden, dan deze of dergelijke waarschuwing: versta dit alles, Lezer! van CAJAFAS, naar wien ik verzuimd heb te melden, dat ANNAS JEZUS gezonden had! Doch hoe kan, bid ik u, zulk eene slordigheid door eenen schrijver begaan zijn, ik zeg niet, wien alles zoo levendig voor den geest stond (want ik wil niets vooronderstellen, dat gij zoudt kunnen tegenspreken; maar die alles zoo bedaard, zonder eenig blijk van hartstogtelijkheid verhaalde? Of deed hem mischien zijne aantekening vers 14 vergeten, dat hij de verzending van JEZUS naar CAJAFAS nog berigten moest? Dit meent STRAUSS, maar zonder de minste waarschijnlijkheid. Neen, de gedachte aan hetgeen hij vers 15 schrijven zou, moest hem tot zich zelve gebragt hebben. SIMON PETRUS nu, staat er, *en de andere leerling volgde JEZUS. Deze leerling nu was bekend bij den Hoogepriester, en ging met JEZUS in het binnenhof des Hoogepriesters.* Zelfs het woordje *nu* (δέ) past hier niet regt, ten zij er vooraf ga: ANNAS dan zond Hem gebonden naar CAJAFAS den Hoogepriester. Doch
zet-

zetten wij deze aantekening tusfchen vers 14 en 15; dan bekleedt dit woordje, dan bekleedt geheel het bericht nopens PETRUS en den anderen leerling de juiste plaats. Ja dan wordt de zamenhang der rede (vers 23—25), welke nu gestoord is, weder hersteld. Willen toch de woorden (vs. 25) SIMON PETRUS *nu stond en warmde zich*, die op vers 18 slaan, buiten tegenspraak zoo veel zeggen, als: *Terwijl zulks gebeurde, bleef SIMON PETRUS al bij het vuur slaan en zich warmen*; dit is brabbeltaal, wanneer hier vs. 24 voorgaat, en krijgt alleen een' gezonden zin, wanneer het onmiddellijk op de gebeurtenisfen volgt, die vs. 19—23 berigt worden.

En wat zegt gij nu, lieve Vriend! Geloofst gij met mij, dat wij vers 24 werkelijk tusfchen vs. 14 en 15 behooren in te voegen? Mogelijk vindt gij mijne redeneringen uitvoerig en droog genoeg: maar een' anderen weg kon ik niet gaan, wilde ik het pleit trachten te voldingen. En zulks wenschte ik zeer, omdat mijn gevoelen over dit gedeelte der lijdensgeschiedenis daardoor bevestigd wordt. Evenwel zou de hoofdzaak er niet door lijden, al mogt mijn voorflag nopens vs. 24 u nog niet bevallen. Wees zoo goed mij uw oordeel met een enkel lettertje te melden! Ik had wel lust, deze brieven publiek te maken: en werd het mij door u geraden, dit zou daartoe aanmoedigen. Maar als gij het mij raadt, verzoek ik u ook mij alles terug te zenden. Voorts bespeur ik, dat ik, in de voorgaande letteren zoo wel als in dezen, fomwijlen over bijzonderheden heb uitgeweid, welke het voor u voldoende zou geweest zijn, met een enkel woord aan te roeren. Doch

in

in den loop van mijn schrijven vergat ik wel eens , aan wien ik schreef. Gij' moet mij dit niet kwalijk nemen. Daarover , dat ik van die vrijheid , welke de briefstijl verleent , nu en dan gebruik maakte , om een' uitstap te doen , behoef ik geene verfschooning te vragen. Maar nog één ding moet ik zeggen. Het haperde mij aan tijd , om eene menigte van Uitleggers op te slaan : dus kan het wel zijn , dat ik het eene of andere voor nieuw aanzag , ofschoon het reeds elders te berde was gebracht.

T. T.

W. A. VAN HENGEL.

